

Nur, A. ve Koytak, E. (2014). Mümkin Bourdieu'ler uzayında bir Bourdieu: Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu sosyolojisi *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 29. Sayı, 2014/2, s.331-356

Mümkin Bourdieu'ler Uzayında Bir Bourdieu: Türkiye Bilimsel Üretim Alanında Bourdieu Sosyolojisi*

Abdurrahman Nur**, Elyesa Koytak***

Özet: Türkiye'de 1995 yılından itibaren çeşitli çalışmalarda atıf yapılan Pierre Bourdieu sosyolojisi bugün artık bilimsel üretim alanı dışına taşan bir yaygınlık kazanmıştır. Bu makalenin amacı, 1995-2013 yılları arasında Bourdieu'ye atıf yapan toplam 143 adet eserin hem niceliksel hem de niteliksel bir tahlilini yapmak ve böylece Türkiye'deki Bourdieu'nün bilimsel bir muhasebesini gerçekleştirmektir. Makalede, Bourdieu'nün kavramsal-teorik çerçevesinin zemini olan özgün araştırma tarzları bütününden ziyade (*modus operandi*), araştırmalarının hazır sonuçlarının kullanıma sunulduğu eserlerinin (*opus operatum*) Türkiye'de rağbet gördüğü varsayımı ampirik olarak sınanmıştır. Bourdieu'nün eserlerinin belli bir bütünlük ve ilişkisellik içinde okunmaması, Türkiye'deki yerleşik bilimsel üretim pratikleriyle de birleşerek, Bourdieu'nün Türkiye'de büyük ölçüde eklektik biçimde alımlanmasına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Habitus, Alan, Bilimsel Üretim Alanı

A Bourdieu in the Space of Possible Bourdieus: Bourdieuian Sociology in the Field of Scientific Production in Turkey

Abstract: Bourdieusian sociology has been subject of an ever-mounting interest in Turkish intellectual field since Bourdieu was first cited in Turkish in 1995. In this article, we undertake both quantitative and qualitative analysis of a total of 143 works that have been produced between 1995-2013 and cited Bourdieu. Thereby, we provide a scientific assessment of Bourdieu-related work produced in Turkey. This research empirically examines the hypothesis that in Turkey Bourdieu's *opus operatum* –his works that present the conceptual-theoretical outcomes of his researches- is much more recognized and welcomed than his *modus operandi* –the ways he conducts his researches which have always been ground for his conceptual-theoretical framework. The fact that Bourdieu's *oeuvre* is not received in his integrity and relationality combines with the established practical schemes in the field of scientific production and results in a very eclectic and partial reception of Bourdieusian sociology in Turkey.

Keywords: Pierre Bourdieu, Habitus, Field, Field of Scientific Production

* Bu makalenin araştırma sürecinin başlangıcından yazım sürecinin son aşamasına kadar yardımlarını hiç esirgemeyen Alim Arlı hocamıza ne kadar teşekkür etsek az. Ayrıca Murat Güvenç hocanın önemli yardımları olmasaydı, Bourdieugil kavramların kullanımına dair oluşturduğumuz verileri hiyerarşik küme analizine tabi tutmak mümkün olmayacaktı, kendisine çok teşekkür ederiz. Son olarak, Bourdieu'nün Türkiye'deki kullanım biçimleriyle ilgili gözlem ve değerlendirmelerini bizimle paylaştığı için Nazlı Ökten hocamıza minnettarız.

** Araştırma Görevlisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü ve Yüksek Lisans Öğrencisi, Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, abdurrahmannur@gmail.com.

*** Araştırma Görevlisi, Bilgi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü ve Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ekoytak@gmail.com.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de Bourdieu sosyolojisinden bahseden ilk eser olan bir doktora tezindeki şu ifadeler, Bourdieu sosyolojisinin 1995 yılında Türkiye sosyoloji alanındaki yeri hakkında açık bir fikir veriyor: “Çağdaş Fransız sosyolojisinin önde gelen sosyologlarından biri olan Bourdieu, Türkiye’deki okuyucunun, sadece bazı tercüme eserlerin dipnotlarında karşılaştığı, fakat henüz hiçbir eseriyle tanışmadığı önemli bir isimdir. (...) Dolayısıyla, ülkemizde tanınmasının Türk toplumbiliminin zenginliğine katkı sağlayacağı muhakkaktır.” (Amman 1995, s. 107). Bu ifadelerin bugünse geçerliliğini yitirdiği aşikar. 1995’ten bu yana Bourdieu’nün pek çok eseri Türkçe’ye çevrildi, Türkiye’de sosyoloji alanında Bourdieu ile ilgili pek çok eser üretildi. Artık Bourdieu, en azından 1995’e nazaran, Türkiye entelektüel alanında oldukça tanınan bir isim. Bu tanınmanın “Türk toplumbiliminin zenginliğine” ne ölçüde ve nasıl bir katkı sağladığı ise cevaplanması gereken bir mesele olarak duruyor.

Bu makale tam da yukarıda işaret ettiğimiz süreci, Bourdieu’nün Türkiye’de tanınma (ve yanlış-tanınma) macerasını konu ediniyor ve Türkiye’de henüz oluşum sürecindeki Bourdieu uzayına mütevazı bir düşünümsellik getirmeyi ve böylece hem sosyoloji biliminin kendisine, hem de Bourdieu sosyolojisine ihanet etmeyen bir Bourdieu kullanımının yaygınlaşmasına katkıda bulunmayı amaçlıyor. Araştırmamızın eksen sorusunu basitçe şöyle ifade edebiliriz: Kabaca 1960-2002 yılları arasında Pierre Bourdieu imzası (ve, bir noktadan sonra, markası) ile gerçekleşen ve sosyoloji alanında yeni bir konumu yapılaştırarak kayda değer bir dönüştürücü etkide bulunan sosyolojik üretim, 1995’ten itibaren girmeye başladığı Türkiye bilimsel alanında nasıl tanındı?¹

Bourdieu, bir fikrin, bir kavramın veya bir metnin, üretildiği ulusal bağlamdan başka bir ulusal bağlama geçerken önemli bir kırılmaya maruz kaldığını belirtir: Bir metin, yeni bir ulusal entelektüel alana tercüme edildiğinde, kendi üretildiği alanın özgül yükünü kaybeder. Dahası, metnin ayak bastığı yeni alandaki failler, onu kendi alanlarının yüküyle ve algı, yorum ve eylem şemalarıyla kabul ederler (Bourdieu, 2002). Böylece o fikir, kavram veya metin, “alan etkisi” diyebileceğimiz bir süreçten geçerek hem kendi üretim alanındaki ilişkisel konumundan, hem de bir eser olarak içsel bütünlüğünden farklılaşarak çok çeşitli kullanımlar, yanlış tanımlar, suiistimaller, tercüme ve okumalar bütünü halini alır. Bu makale, metinlerin bir ulusal entelektüel alandan diğerine geçerken kırılma fikrini, Bourdieu’nün kendisi üzerinde, Türkiye bilimsel üretim alanında artık o kadar da kendisi olmayan bir Bourdieu üzerinde düşünme çabamızdır.

¹ Burada “tanınma” fiilini alımlama, yeniden üretme, kullanma, işlemselleştirme vb. pek çok fiili içerecek bir anlamda kullandığımızı belirtmek isteriz. Ayrıca bundan sonra hemen her “Bourdieu” veya “Bourdieu sosyolojisi” dediğimizde tekil bir şahıstan ziyade yukarıda bahsettiğimiz sosyolojik üretime atıf yaptığımızı okuyucunun aklında bulundurmasını rica ederiz.

Birinci bölümde Bourdieu'nün Türkiye'de tanınma sürecini niceliksel bir vecheden sunmaya çalışacağız. Bourdieu ile ilgili üretilen eserlerin ve bu eserlerde Bourdieu'nün eserlerine ve kavramlarına yapılan atıfların çeşitli kriterlere göre niceliksel dağılımları ve bu dağılımlarda ortaya çıkan anlamlı örüntüler birinci bölümün asıl içeriğini oluşturacak. İkinci bölümde ise Türkiye sosyoloji alanında Bourdieu'nün nasıl tanındığını niteliksel bir vecheden değerlendirmeye çalışacağız. Bourdieu sosyolojisinin alınma ve kullanılma/işe koşulma biçimlerinin genel hatlarıyla tasviri ve bu biçimlere dair yorum ve eleştirilerimiz ikinci bölümün ana hattını teşkil edecek. Elbette, bu iki bölümde ifade edeceğimiz olguların aynı sürecin birbiriyle karşılıklı bir belirleyicilik içindeki iki vechesini oluşturduğunu unutmamak gerekir.

Bourdieu'nün Türkiye Bilimsel Üretim Alanındaki Niceliksel Güzergahı: Üretim ve Atıf Örüntüleri

Bourdieu ile İlgili Bilimsel Üretim Alanının Kuşbakışı Manzarası

Bourdieu Türkiye bilimsel üretim alanına ilk defa 1995 yılında, bir doktora tezi bölümünde konu edilmesi (Amman 1995) ve dört tane eserinin tercüme edilmesi marifetiyle girdi (Bourdieu, 1995a; Bourdieu, 1995b; Bourdieu, 1995c; Bourdieu, 1995d). 1995'ten bugüne Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu ile ilgili kayda değer bir üretim gerçekleşti. Bu üretimin miktarını görebilmek için Türkiye'deki bilimsel üretim mecralarında (üniversiteler, yayınevleri, dergiler vs.) üretilmiş olan ve kaynakçasında Bourdieu'ye atıf yapılan bütün eserleri tespit etmeye çalıştık.² Tespit edebildiğimiz kadarıyla, 1995-2013 yılları arasında Türkiye'deki bilimsel üretim mecralarında üretilen ve kaynakçasında Bourdieu'ye atıf olan toplam 143 tane telif eser var.³ Bu eserlerin 78 tanesi Türkiye'deki üniversitelerin muhtelif programlarında yazılmış yüksek lisans (46) ve doktora (32) tezleri. Kalan 65 eser ise 59 makale ve 6 kitaptan oluşuyor. Bir tane Fransızca yüksek lisans tezi istisna edilirse, eserlerin büyük çoğunluğu Türkçe (115) olarak, az bir kısmı ise İngilizce (27)

² Bu eserleri tespit edebilmek için dört temel kaynaktan istifade ettik. İlk olarak daha önce gerçekleştirilmiş, Türçedeki Pierre Bourdieu literatürünü tespit etmeye matuf iki benzer çabadan istifade ettik ve oradaki eserleri veri setine girdik (Çeğin vd., 2007, s. 645-7; Büyükgümüş, 2012). Muhtemelen (açık olarak ifade etmedikleri) "Bourdieu ile ilgili eser" tanımları bizden farklı olduğu için bu çalışmalarda yer almayıp bizim veri setimizde yer alan 90'a yakın eseri ise iki ana kaynaktan tespit ettik. YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi'ndeki tez tarama motoru (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) Bourdieu ile ilgili tezleri tespit etmemizi mümkün kıldı. TÜBİTAK'ın Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi'nde (ULAKBİM) sunduğu tarama hizmeti de (<http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=2&vtadi=TSOS>) Bourdieu ile ilgili makalelerin önemli bir kısmını tespit etmemize imkan sağladı. Bu kaynaklarda karşımıza çıkmayan bir kaç eserden de Emrah Göker'in blogu (<http://istifhanem.com/>) sayesinde haberdar olduk. Ayrıca bu kaynakların herhangi birinde rastlamayıp, tesadüf etmek suretiyle haberdar olduğumuz bir kaç eser de oldu.

³ Kitap değerlendirmelerini ve vefeyat yazılarını "telif eser" kapsamında değerlendirmedik.

olarak kaleme alınmış.

Üretilen eser sayısının yıllara göre dağılımını incelerken 1995-2013 arasındaki 19 yıllık periyodu, 2007 öncesi ve 2007 sonrası olmak üzere iki ana evre halinde dönemselleştirmenin anlamlı olduğunu düşünüyoruz.⁴ Buna göre 2007 öncesindeki 12 yıllık süreçte Bourdieu ile ilgili toplam 33 tane eser üretilmişken, 2007 sonrası yedi yılda toplam 109 tane eser üretildiğini görüyoruz. Yani birinci evrede yılda ortalama yaklaşık üç eser üretilirken, ikinci evrede bu rakamın ortalama 16 esere çıktığını görüyoruz. Ayrıca birinci evrede hiç bir eserin üretilmediği yıllar mevcutken, ikinci evrede en az üretim olan yılda dahi yedi eser üretilmiş. Kısacası, 2007 ve sonrasında Bourdieu ilgili bilimsel üretim hem nicelik olarak ciddi bir artış gösteriyor, hem de belli bir istikrar kazanıyor (Şekil 1).⁵

2007 sonrasında gerçekleşen bu değişimin tespit edebildiğimiz kadarıyla iki önemli sebebi var. Birinci ve daha genel bir sebep olarak Türkiye bilimsel üretim alanında 2000'lerde başlayan ama özellikle 2005 sonrasında ivmesi dramatik biçimde artan morfolojik değişimi zikredebiliriz. Bu değişimi özellikle bilimsel üretim mecralarının ve buralarda konumlanan üreticilerin sayıları üzerinden takip etmek mümkün.⁶ Bilimsel üretim alanının morfolojik ve demografik genişlemesi bilimsel üretimin miktarına da doğrudan yansıyor. Bilgi sosyolojisi perspektifinden sormamız gereken asıl soru ise bu yansımanın niteliğine, bilimsel üretimdeki artışın hangi araştırma hatlarına ve konulara kanalize olduğuna dairdir. Süreç içinde artan bilimsel üretimin bir kısmının neden ve nasıl Bourdieu ile ilgili literatüre kanalize olduğunu sorduğumuzda karşımıza bir çok işaret çıkıyor. Görebildiğimiz kadarıyla bunun alan-içi en önemli saiklerinden birisi, Bourdieu sosyolojisine dair bilimsel sermayesi yüksek editörler tarafından, birçoğu doğrudan sosyoloji alanında Bourdieu ile

⁴ Bu dönemselleştirmede 2007 yılı ikinci evreye dahildir.

⁵ Bir not olarak 2007 öncesindeki evrede 2004-2006 arası üç yıllık periyotta da önceki yıllara göre belli bir artış gözlemlendiğini, birinci evrede üretilen toplam 33 eserin 22 tanesinin bu periyotta üretilmiş olduğunu not edelim. Dolayısıyla iki ana evre arasındaki geçişin bu üç yıllık periyoddaki ivme sayesinde biraz daha yumuşak hale geldiğini söyleyebiliriz.

⁶ Türkiye'de 1995 yılında 67 tane üniversite varken, bu rakam 2005'te 92'ye, 2012 yılında ise ikiye katlanarak 184'e çıkıyor. Akademisyen sayılarında da buna paralel bir artış söz konusu: 1995 yılında 50.259 olan akademisyen sayısı, üniversitelerin artmasıyla beraber sürekli bir artış göstererek 2005 yılında 82.096'ya, 2013 yılında ise 130.653'e yükseliyor. Bu süreçte hem bilimsel üretim mecralarının hem de üreticilerin sayısındaki sürekli artışın bilimsel üretime de bir şekilde yansması kaçınılmazdı. Nitekim bilimsel üretimdeki bu artışı da doktora mezun sayıları üzerinden takip edebiliriz: 1995 yılında bir doktora programından mezun olan 1614 öğrenci varken, bu rakam 2005 yılında 2827'ye ve 2012 yılında 4462'ye çıkmaktadır. Sadece sosyal bilimler alanındaki doktora mezun sayılarında da sürekli bir artış söz konusudur: 1995 yılında 462, 2005 yılında 1050 ve 2012 yılında 1825 mezun. (Bu veriler ÖSYM tarafından derlenen Yükseköğretim İstatistikleri'nden elde edilmiştir. Bu istatistiklere <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden ulaşmak mümkündür. Ayrıca <http://www.osym.gov.tr/belge/1-128/sureli-yayinlar.html> adresinden bu istatistiklerin 1996 yılından itibaren her sene ÖSYM tarafından yayınlanmış matbu hallerine pdf ve excel formatlarında ulaşılabilir.)

ilgilenen pek çok ismin seferber edilmesinin bir verimi olan ve alanda yüksek simgesel sermaye sahibi bir yayınevi tarafından yayınlanan Ocak ve Zanaat kitabı. Kendinden önce büyük ölçüde dağınık hatlarda ilerleyen Bourdieu'ye dair ilgi ve üretimin, kolektif bir çalışma etrafında örgütlenmesi sonucu oluşan bu kitap, Türkiye'de Bourdieu'ye dair önemli ölçüde tanıtıcı ve bütüncül bir resim sunan ilk eser olma özelliğini taşıyor. Hem bizzat bu kitap dahilinde üretilen telif eser miktarı (13 makale) hem de kitabın sonraki Bourdieu çalışmalarını tetikleyici etkisi Bourdieu ile ilgili genel bilimsel üretime ciddi bir niceliksel katkı yapmış görünüyor.⁷

Şekil 1. Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu ile ilgili eser sayısının yıllara göre dağılımı.⁸

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız üzere ve grafikte de görülebileceği gibi, bir sosyolojik ilgi ve kullanım nesnesi olarak Bourdieu sosyolojisinin 2004'ten itibaren dikkate değer biçimde uç vermeye başladığını, ancak özellikle 2007'den sonra kendini yaygın ölçüde hissettirdiğini söyleyebiliriz.⁹ Bourdieu ile ilgili bilimsel üretimi, genel bilimsel üretim alanının bir alt-alanı olarak düşünürsek eğer, Şekil 1'deki manzaranın da gösterdiği gibi henüz oluşma sürecinde olan bir alt-alanı incelemeye ve açıklamaya çalıştığımızı belirtmemiz gerekiyor.

Bu genel manzaradan sonra, alandaki faillere, bu eserlerin üreticilerine dair gözlemlerimizi paylaşabiliriz. Kendisine Bourdieu sosyolojisini Türkiye'ye tanıtmaya veya Türkiye'de temsil etme gibi bir misyon biçmiş ve bu yönde belli bir siyaset dahilinde yayın ve üretim yapan, belli bir kurumsallığa sahip

⁷ *Ocak ve Zanaat*'in yayımlanmasından sonra üretilen eserlerin yaklaşık yarısında *Ocak ve Zanaat*'e atıf olması da bu tetikleyici etkinin bir göstergesidir. *Ocak ve Zanaat*'in etkisine dair bir başka göstergesi de Bourdieu'ye yapılan atıfları tahlil ederken zikredeceğiz.

⁸ Eser üretiminin olmadığı yıllar tabloda temsil edilmiyor: 1996, 2000 ve 2002.

⁹ 2007 sonrasında özellikle 2008 ve 2013 yıllarındaki nisbeten az üretim dikkat çekiyor. 2008'deki düşük üretim, öncesindeki trendler ve *Ocak ve Zanaat*'in etkisi için biraz zaman geçmesi gerektiği düşünüldüğünde anlaşılabilir olsa da, 2013'teki düşük üretim miktarı ilginç ve açıklanması gereken bir veri olarak duruyor.

bir entelektüel merkezden bahsetmek mümkün gözüküyor. Öte yandan, genel olarak oldukça dağınık ve rastgele bir görünüm arz eden Bourdieu alt-alanında, belli oranda yoğunlaşmış ve kolektif üretim gerçekleştirmiş bir kaç çevreden bahsetmek mümkün. İletişim yayınları çevresi, Bourdieu'nün Türkiye'deki alımlanışı açısından önemli kitap yayınlarıyla¹⁰, dahası *Toplum ve Bilim* ile *Birikim* dergileri, dağınık da olsa, yayımladıkları 8 makaleyle bu alanda en önemli kolektif etkiyi yapmış gözüküyor. Öte yandan, 2012 yılında kurulan Heretik yayınları, yayımladıkları ve yayımlamayı düşündükleri Bourdieu tercümeleleri göz önüne alındığında alanda yeni bir kolektif fail olarak öne çıkıyor. Yayınevinin metnin gramatik yapısına sadakatten ziyade orijinal dildeki anlamın tercüme edilen dile aktarımını esas alan, bunun için de belirli bir dilsel esnekliği mübah gören tercüme anlayışı ve Bourdieu'nün eserlerinin Türkiye'deki alımlanışına yön vermeye matuf yazdıkları (yer yer polemiksel) önsözlerde alandaki konumlanışlar açısından ilginç sonuçlar doğurabilir. Bourdieu'nün bir söyleşi kitabının İngilizceden önce Türkçede yayımlanmış olması da Türkiye'deki yayınevlerinin giderek artan ilgisine dair önemli bir gösterge.¹¹ Son olarak *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*'nin ve *Cogito'nun Bourdieu* ile ilgili çıkardıkları özel sayıları da kolektif çabalar olarak zikredebiliriz.¹² İstisnaları teşkil eden kolektif çabaları bir kenara bırakıp bireysel üretimlere baktığımızda, 143 tane eseri üreten toplam 115 tane üretici olduğunu görüyoruz. 102 üretici Bourdieu ile ilgili sadece bir tane eser üretmişken, altı üreticinin ikişer adet, dört üreticinin ise üçer adet eser üretmiş olduğunu görüyoruz. Bourdieu ile ilgili diğer üreticilere nispeten dikkate değer miktarda fazla üretim yapmış olan üç isim var: dokuzar eserle Emrah Göker¹³ ve Güney Çeğin ile yedi eser üretmiş olan H. Bahadır Türk.

Son olarak, Bourdieu ile ilgili üretilen akademik tezlerin genel bir manzarasını sunalım. Türkiye'de Bourdieu'ye atıf yapan yüksek lisans veya doktora tezi üretilen toplam 24 tane üniversite var. Tezlerin daha çok hangi üniversitelerde ve disiplinlerde yoğunlaştığına baktığımızda, özellikle Ankara'daki üç üniversiteyi görüyoruz: Orta Doğu Teknik (12), Hacettepe (11) ve Ankara (6) üniversiteleri toplam 78 tezdən 29 tanesini üretmiş. Bu üç üniversite, 6 tez üreten İstanbul Üniversitesi ile beraber en çok tez üretiminde

¹⁰ *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar* (2003), *Ocak ve zanaat* (2007), *Kültür ve iktidar* (2011). Bu kitaplardan ilki, ileride de görüleceği gibi, Bourdieu ile ilgili eserlerde en çok atıf yapılan kitap olma özelliğini taşıyor.

¹¹ *Sosyolog ve tarihçi*, Pierre Bourdieu ve Roger Chartier, Açılımkitap, İstanbul, 2014.

¹² *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, sayı: 25, 2012 ve *Cogito*, sayı: 76, 2014.

¹³ Ürettiği eserlerin hemen hepsinin 2007 ve öncesinde yayımlanmış olması ve 2010 yılından itibaren oldukça düzenli olarak yazdığı "istifhanem.com" adlı blogunun Türkiye'de Bourdieu sosyolojisinin alımlanışı açısından (şu aşamada ölçmemiz biraz zor olsa da) muhtemelen önemli etkisi dikkate alındığında, Emrah Göker'in Bourdieu ile ilgili bilimsel üretim alanında simgesel sermayesi en belirgin tekil faillerden biri olduğu söylenebilir.

bulunan üniversiteleri teşkil ediyor. Kalan 20 üniversitenin 17 tanesinin sadece bir, iki veya üç tane tez üretmiş olduğunu görüyoruz. Türkiye’de sosyal bilimler alanında simgesel sermayesi en yüksek üniversitelerden biri olan Boğaziçi Üniversitesi’nde Bourdieu ile ilgili sadece üç adet tez üretilmiş. Bu anlamda gerek yaklaşık son yirmi yıldır Amerika’da, gerekse de son yedi yıldır Türkiye’de Bourdieu’ye olan ilginin ve Bourdieu ile ilgili bilimsel üretim artışının, Boğaziçi Üniversitesi’nin bilimsel üretim gündemine, en azından tez üretimi açısından, yansımamış olduğunu söylemek mümkün. Öte yandan bu tablonun sadece tez üretimindeki durumu yansıttığını hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla, Galatasaray Üniversitesi gibi, özellikle sosyoloji alanında kayda değer bir lisansüstü tez üretimi olmadığı için bu listede yer almayan, ancak akademik eğitim gündeminde Bourdieu’ye ciddi oranda yer veren başka üniversiteler de bulunması mümkündür.¹⁴

Akademik tez üretiminde Bourdieu’ye en fazla ilgi, bekleneceği üzere Sosyoloji ve Antropoloji disiplinlerinden geliyor. Bourdieu ile ilgili toplam 78 tezin 33 tanesi bu disiplinlerde üretilmiş. Sosyoloji ve Antropoloji disiplinlerini 13’er teze Çeviribilim ve Edebiyat disiplinleri ile Siyasi-İdari Bilimler disiplinleri ve 12 teze onların hemen ardından gelen İletişim disiplinleri izliyor. Son sırada ise 7 teze Mimarlık ve Sanatlar başlığı altında gruplandırığımız disiplinler var (Tablo 1).

Akademik tez üretiminin yıllara göre dağılımı da kabaca bütün eserlerin yıllara göre dağılımına paralel bir görünüm arz ediyor. 2007 yılı yine anlamlı bir dönüm noktası olarak görülebilir. 2007 öncesi her sene ortalama 2 tez üretilirken, 2007 ve sonrasında her sene ortalama 9 tez üretilmiş.¹⁵

¹⁴ Bildiğimiz kadarıyla Galatasaray Üniversitesi, sosyoloji lisans eğitim programında Bourdieu sosyolojisiyle ilgili müstakil bir ders bulunan tek üniversitedir. “Tahakkümün Çoğul Yüzleri” adını taşıyan derste Nazlı Ökten, Bourdieu sosyolojisini Cezayir yıllarından son dönemine kadar bütünlük içinde ele alıyor.

¹⁵ 2010 yılında üretilen tez miktarında dramatik bir artış dikkati çekiyor. 2010 yılını dışarıda tuttuğumuz zaman 2007 sonrası dönemde her sene ortalama 7 tez üretilirken, 2010 yılında 19 adet tez üretilmiş.

Disiplinler	Tez Sayısı
Sosyoloji & Antropoloji	33
Sosyoloji	29
Antropoloji	3
Karşılaştırmalı Tarih ve Toplum Çalışmaları	1
Çeviribilim & Edebiyat	13
Çeviribilim	6
Batı Dilleri ve Edebiyatı	3
Mütercim Tercümanlık	1
Türk Edebiyatı	1
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı	1
Fransız Dili Eğitimi	1
Siyasi-İdari Bilimler	13
Siyaset Bilimi	6
Kamu Hukuku	1
Şehir ve Bölge Planlama	1
Siyaset Çalışmaları	1
Kamu Yönetimi	1
Yönetim ve Organizasyon	1
Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları	1
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	1
İletişim	12
Gazetecilik	5
Halkla İlişkiler	3
Medya ve İletişim Sistemleri	1
Radyo Televizyon ve Sinema	1
Sinema Televizyon	1
İletişim	1
Mimarlık & Sanatlar	7
Mimarlık	3
Tiyatro	1
Sanat Tarihi	1
Endüstri Ürünleri Tasarımı	1
Müzik Bilimleri	1
Genel Toplam	78

Tablo 1. Bourdieu ile ilgili üretilen tezlerin bilimsel disiplinlere göre dağılımı.

Bourdieu ile ilgili bilimsel üretim alanının coğrafi dağılımına dair malumu ilam kabilinden bir tespitle tamamlayalım. Bourdieu ile ilgili bilimsel üretim, genel bilimsel üretime paralel olarak, büyük ölçüde İstanbul ve Ankara'daki bilimsel üretim mecralarının tekelinde: Toplam 143 eserin 116 tanesi İstanbul (69) ve Ankara'da (47) üretilmiş.

Bkz. Bourdieu, Peki Ama Hangisi?

Bourdieu'nün Türkiye bilimsel üretim alanında nasıl tanındığının en önemli niceliksel göstergelerinden birisini, bu alanda üretilen eserlerde Bourdieu'nün eserlerine yapılan atıflar teşkil ediyor. Bu atıfları tespit edebilmek için Bourdieu ile ilgili toplam 143 eserden metinlerine ulaşabildiğimiz 117 eserin kaynakçalarını taradık ve Bourdieu'nün eserlerine yapılan atıfları tek tek kodladık¹⁶. Bu kodlama işleminin sonucunda Bourdieu ile ilgili üretilen eserlerin her birinde Bourdieu'nün hangi eserlerine atıf yapıldığı ve atıf yapılan eserlerin hangi dillerde okunduğuna dair bir veri seti oluşturmuş olduk. Bu veri setine göre Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu'ye yapılan atıfların eserlere dağılımı (Tablo 2) oldukça eşitsiz bir görünüm arz ediyor.¹⁷ %5'in üzerinde atıf alan ilk altı eserin yüzdelerinin toplamı toplam atıfların yaklaşık %50'sine tekabül ediyor; kalan 30 esere yapılan atıflar ise diğer %50'yi oluşturuyor. Öte yandan, en çok atıf alan ilk altı eserin Türkiye bilimsel üretim alanında yaygın olan bilimsel habitusun temel yatkınlıklarıyla uyumu çok aşikar: Bourdieu sosyolojisinin ayırıcı vasıfları olan emek mahsulü saha araştırmalarıyla ve üst düzey düşünümsel-epistemolojik tartışmalarla temayüz etmiş eserlerinden ziyade, Bourdieu'nün sosyolojik-teorik yaklaşımını -genellikle kısa yazılar ve söyleşiler halinde- sunduğu, nisbeten daha kolay tüketilebilir eserlerin daha fazla atıf aldığını görüyoruz.¹⁸ Bunun tek istisnası olan *La Distinction*'un da, gerek Fransa'da gerekse uluslararası alanda yaygın biçimde Bourdieu'nün başyapıtı olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, bu kadar çok atıf almış olması anlaşılabilir. Son olarak, *Réponses*'a yapılan 73 atfın 50 tanesinin eserin Türkçe tercümesine (Bourdieu, 2010) yapıldığı göz önüne alındığında, eserin bu kadar çok atıf almış olmasında Türkçeye iyi bir şekilde çevrilmiş ve sosyal bilim yayıncılığında simgesel sermayesi yüksek bir yayınevi tarafından yayınlanmış olmasının büyük payı olduğu söylenebilir.

¹⁶ Bu kodlamayı yaparken atıf yapılan eserin adını ve o eserin hangi dildeki versiyonuna atıf yapıldığını girdik. Türkiye'de, bizimki gibi bir emek harcamadan benzer verilerin elde edilebileceği bilimsel bir atıf indeksi ciddi bir ihtiyaç.

¹⁷ Kaynakçalarını taradığımız 117 eserde Bourdieu'nün eserlerine toplam 774 tane atıf var. Bu atıfların 153 tanesi Bourdieu'nün çeşitli makalelerine yapılan ve pek tekrar etmeyen atıflardan oluşuyor. Bu tür atıfları "Diğer" kategorisi altında topladık. Ancak Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te yüzde dağılımlarını etkilememesi için "Diğer" kategorisini görmezden geldik ve kalan 621 atfın dağılımlarını sunduk.

¹⁸ Bu noktada, İngilizce ve Fransızca dillerinde gerçekleşen bilimsel üretimde en çok atıf yapılan ilk on Bourdieu eseri içerisinde yer alan *Homo Academicus*, *La Noblesse d'État*, *La Reproduction*, *Les Héritiers* veya *Méditations pascaliennes* gibi eserlerin bizim listemizde daha aşağılarda olduğuna işaret etmekte de fayda var (Gorski 2013, s. 7-8).

Eser Adı	Atıf Sayısı	Atıf Yüzdesi
Réponses pour une anthropologie réflexive (Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar)	73	11,8
La Distinction (Temayüz)	70	11,3
Raisons pratiques (Pratik nedenler)	66	10,6
Questions de sociologie (Toplumbilim sorunları)	38	6,1
Choses dites (Seçilmiş metinler)	38	6,1
Le Sens pratique (Pratik duygusu)	35	5,6
Esquisse d'une theorie de la pratique (Bir pratik teorisi için taslak)	29	4,7
Language et pouvoir symbolique (Dil ve simgesel iktidar)	24	3,9
"The Forms of Capital" (Sermaye biçimleri)	21	3,4
Contre-feux 1-2 (Karşı ateşler 1-2)	20	3,2
Sur la télévision (Televizyon üzerine)	17	2,7
Homo academicus	16	2,6
La Reproduction (Yeniden üretim)	15	2,4
La Misère du monde (Dünyanın sefaleti)	15	2,4
La Noblesse d'État (Devlet asaleti)	14	2,3
Méditations pascaliennes (Paskalcı düşünceler)	13	2,1
The field of cultural production (Kültürel üretim alanı)	12	1,9
Le Métier de sociologue (Sosyoloji zanaati)	11	1,8
Les Héritiers (Varisler)	8	1,3
La Domination masculine (Eril tahakküm)	8	1,3
"Espace sociale et pouvoir symbolique" (Toplumsal uzay ve simgesel iktidar)	8	1,3
"Espace sociale et genèsedes classes" (Sosyal uzay ve sınıfların oluşumu)	8	1,3
Les Structures sociales de l'économie (Ekonominin toplumsal yapıları)	6	1,0
Sociologie de l'Algérie (Cezayir'in sosyolojisi)	5	0,8
Travail et travailleurs en Algérie (Cezayir'de çalışma ve çalışanlar)	4	0,6

Science de la science et réflexivité (Bilim bilimi ve düşünümsellik)	4	0,6
L'Ontologie politique de Martin Heidegger (Martin Heidegger'in siyasal ontolojisi)	3	0,5
Le Déracinement (Köksüzleşme)	3	0,5
Algérie 60 (Cezayir 60)	3	0,5
"Rethinking the State" (Devleti yeniden düşünmek)	3	0,5
L'Amour de l'art (Sanat sevdası)	2	0,3
Esquisse pour une auto-analyse (Bir oto-analiz için taslak)	2	0,3
Ce que parler veut dire (Konuşmak ne demektir)	2	0,3
Les Usages sociaux de la science (Bilimin toplumsal kullanımları)	2	0,3
Sur l'État (Devlet üzerine)	1	0,2
Toplam	621	100,0

Tablo 2. Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu'nün eserlerine yapılan atıfların sayı ve yüzde olarak dağılımı¹⁹

Bu ham tabloyu ortaya koyduktan sonra, Bourdieu'ye yapılan atıfları farklı değişkenler açısından inceleyebiliriz. İlk olarak, atıfların yıllara ve dillere göre dağılımına bakalım (Tablo 3). Bourdieu'ye yapılan atıfların toplam %58,4'ünü İngilizce eserlere yapılan atıflar oluşturuyor. Türkçe ve Fransızca eserlere yapılan atıflar ise ilginç bir şekilde hemen hemen aynı oranda: sırasıyla %20,7 ve %20,3. Almanca eserlere yapılan atıflar ise %0,6'lık bir oran ile ihmal edilebilir seviyede. Bu manzaranın da gösterdiği gibi, Bourdieu Türkiye bilimsel üretim alanında büyük ölçüde İngilizce üzerinden alınıyor. Türkçe üzerinden Bourdieu'yü okumak ise genel olarak çok yaygın bir pratik değil. Ancak resmi sadece toplam oranlar üzerinden ve dolayısıyla statik bir biçimde okumak, süreç içerisinde birbirine bağlı olarak ama zıt yönde hareket eden iki eğilimi gözden kaçırmamıza neden olur. Fransızca atıf oranları tarihsel süreç içerisinde çok ciddi bir farklılaşma eğrisi göstermese de, İngilizce ve Türkçe atıfların nispi oranları özellikle 2007 öncesi ve sonrasında ciddi oranda farklılaşıyor. 2007 öncesi dönemde İngilizce atıfların ortalama %75 ile çok daha baskın bir oranda olduğunu, buna mukabil Türkçe atıfların toplam atıfların sadece (ortalama) %11'ini teşkil ettiğini görüyoruz. 2007 sonrasında

¹⁹ Tabloda tırnak işareti içerisinde yazılanlar Bourdieu'nün makale formatındaki eserlerindedir.

ise İngilizce atıfların toplam atıflara oranı ortalama %50'lere düşerken, Türkçe atıfların oranı ortalama %30'lara çıkıyor. Bu veri, 2007 sonrasında Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu'yü Türkçe eserler üzerinden okuma pratiğinin İngilizce üzerinden okuma pratiğinin alanını nispeten daraltacak ölçüde yaygınlaştığını gösteriyor.

Yayın Yılı	Türkçe Atıflar	İngilizce Atıflar	Fransızca Atıflar	Almanca Atıflar	Toplam	Atıfların Yıllara Göre Dağılım Oranları
1995-2001	2,5	78,5	19,0	0,0	100	10,2
2002-2006	19,1	72,7	8,2	0,0	100	14,2
2007	17,0	59,4	23,7	0,0	100	28,9
2008	37,5	47,5	7,5	7,5	100	5,2
2009	27,0	62,0	11,0	0,0	100	12,9
2010	34,1	54,9	11,0	0,0	100	11,8
2011	35,3	52,9	5,9	5,9	100	4,4
2012	10,5	26,7	62,8	0,0	100	11,1
2013	50,0	50,0	0,0	0,0	100	1,3
Toplam	20,7	58,4	20,3	0,6	100	100

Tablo 3. Bourdieu'ye yapılan atıfların yıllara ve dillere göre dağılım oranları (yüzde olarak)

Peki böyle bir gelişmenin sebebi ne olabilir? İlk olarak akla gelebilecek muhtemel bir cevap, 2007 sonrasında Bourdieu'nün Türkçe tercümelerinin sayısında ciddi bir artış olduğu ve dolayısıyla Türkçe üzerinden okunma oranının arttığı olabilir. Ancak bu muhtemel cevap gerçeğe tekabül etmiyor. Bourdieu'nün Türkçeye tercüme edilen toplam 28 eserinin 18 tanesi 2007 öncesinde zaten Türkçeye çevrilmiş, kalan 10 eserin çoğu da 2013 ve 2014 yıllarında çevrilmiş. Dolayısıyla tercümelerin sayısının artmasından ziyade, zaten mevcut olan tercümelerin atıf alma oranının artması gibi bir olguyla karşı karşıyayız. Kanaatimizce bu değişimin temel sebebi, yukarıda da işaret ettiğimiz, Ocak ve Zanaat kitabı etrafında gerçekleşen bilimsel üretimin alandaki etkisi. Bourdieu tercümeleri, geriye dönük olarak yeniden keşfedilip okunuyor.²⁰

Son olarak, Fransızca eserlere yapılan atıfların özellikle 2007 ve 2012 yıllarında olağanın üzerinde bir oranda olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi

²⁰ Yayıncılar da artan bu ilgiyle paralel bir strateji içinde: *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*'ın, 2014'te yedinci baskısı yayımlandı. Ocak ve zanaat ise 2014'te üçüncü baskısını yaptı.

2007'de yayımlanan *Ocak ve zanaat* ile bilhassa 2012 yılında yayımlanan *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*'nin Bourdieu özel sayısında yer alan makalelerdeki Fransızca atıfların çokluğu. Fransızca eserlere yapılan toplam 157 atfın 107 tanesi bu iki yılda yapılmış. Bu da gösteriyor ki, Bourdieu'yü Fransızca üzerinden okuyanlar alandaki kolektif üretim çabalarına ciddi katkı sağlamakla beraber, bireysel üretim noktasında niceliksel olarak daha düşük bir performans sergiliyorlar.

Bourdieu'nün hangi dil üzerinden okunduğu meselesi üzerinde bu kadar durmamız belki gariptenebilir. Ancak bunun sadece Bourdieu'nün ürettiği metinlerin özgün dilinden okunup okunmadığı veya tercümelemlerin asıl metne ne kadar sadık olduğu gibi nisbeten ikincil kaygılarla alakalı bir mesele olmadığını belirtmek isteriz. Bourdieu ile ilgili ikincil kaynakların da genellikle aynı dil üzerinden okunduğu dikkate alındığında, Bourdieu'yü belirli bir dil üzerinden okumak, aynı zamanda Bourdieu'yü o dilin dolaşımında olduğu bilimsel alanın ilişkiselliği üzerinden alımlamak anlamına geliyor. Yani Bourdieu'yü İngilizce veya Fransızca üzerinden okumak basitçe aynı sosyolojik üretimi farklı işaret sistemleri üzerinden okumak anlamına gelmiyor; fakat o sosyolojik üretimi belirli ölçüde farklı şekillerde yeniden üreten Amerikan veya Fransız bilimsel alanının ilişkiselliği üzerinden, o alanda hakim olan gündemler, meseleler ve tercihler üzerinden okumak anlamına geliyor. Dolayısıyla Bourdieu'nün hangi diller üzerinden okunduğu, Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu'nün nasıl alımlandığını da bir ölçüde belirliyor. Bu belirlenimin bazı örneklerine aşağıda işaret edeceğiz.

Bourdieu'nün eserlerine yapılan atıfları incelerken dağılımları daha kolay tahlil edebilmek için eserlerini kendi içerisinde tematik bir gruplamaya tabi tutarak sekiz grup altında tasnif ettik: Sosyolojik teori, sosyal farklılaşma, kültürel üretim, eğitim, kamusal müdahale, epistemoloji, siyaset-ekonomi ve Cezayir (bkz. Ek 1).²¹ Bundan sonraki kısımda, Bourdieu'ye yapılan atıfları bu temalar üzerinden okumaya çalışacağız. Araştırma sürecinde Bourdieu'nün bu temalardaki eserlerine yapılan atıfların yıllara, eser türlerine (makale, kitap, tez vs.), içerik formatlarına ve disiplinlere göre dağılımlarını gösteren tablolar hazırladık.

²¹ Bu tür tasnifler yapmak her zaman zordur ve bir ölçüde keyfilik içerir, zira her zaman tasnif edilmesi gerekenler arasında aynı anda birden fazla gruba dahil edilebilecek nesnelere bulunur. Örneğin *La Reproduction* kitabı pekala eğitim teması altına da yerleştirilebilecekken biz kitabın sosyal eşitsizliğin yeniden üretim mekanizmalarını açıklama özelliğini daha ön plana alarak sosyal farklılaşma teması altına yerleştirmeyi tercih ettik. Elbette bu tercihin (ve diğer tercihlerimizin) mutlak olarak doğru olduğunu iddia etmiyoruz, ancak bu makalenin amaçları açısından en uygun olan tasnifi yapmaya gayret ettik.

Yer kısıtlılığından dolayı burada sadece içerik formatlarına göre dağılımı ifade eden tabloyu gösterebileceğiz, diğer tablolardan elde ettiğimiz bilgileri de yazı içerisinde ifade edeceğiz (Tablo 4).²²

	Ampirik Araştırma	Teori Tanıtım	Teori Tartışma	Teori Uygulama	Tüm Eserler	Atıf Sayıları
Sosyolojik Teori	56,4	48,7	42,9	47,5	49,8	308
Sosyal Farklılaşma	19,3	12,6	13,3	21,3	16,3	101
Kültürel Üretim	8,6	11,8	12,8	11,5	10,8	67
Eğitim	4,1	6,7	7,1	9,8	6,1	38
Kamusal Müdahale	5,8	5,9	6,1	6,6	6,0	37
Epistemoloji	1,6	10,1	5,1	3,3	4,5	28
Siyaset-Ekonomi	4,1	2,5	6,1	0,0	4,0	25
Cezayir	0,0	1,7	6,6	0,0	2,4	15
Toplam	100	100	100	100	100	619

Tablo 4. Bourdieu'nün belli temalardaki eserlerine yapılan atıfların, atıf yapan eserlerin içerik formatlarına göre dağılımı (yüzde olarak) ve atıf sayılarının adet olarak dağılımı (son sütun)

Bourdieu'ye yapılan atıfların hemen hemen yarısı Bourdieu'nün sosyolojik teori teması altında gruplandırdığımız eserlerine yapılmış. Tablo 2'de görülebileceği gibi, en çok atıf alan ilk on eserin yedi tanesi sosyolojik teori temalı eserlerden oluşuyor. Yukarıda da kısaca işaret ettiğimiz gibi, bu olguyu, saha araştırmasından ve pratiğin bilgisinden yalıtılmış bir teorik üretim pratiğine yatkınlığıyla tanımlayabileceğimiz bir bilimsel habitusun Türkiye

²² Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieu ile ilgili üretilen eserleri içerik formatlarına göre tasnif ederken bu eserleri dört kategoriye ayırdık: ampirik araştırma, teori uygulama, teori tartışma ve teori tanıtım. Kullanılan yöntemden ve yöntemin uygulanmasındaki başarıdan bağımsız olarak herhangi bir şekilde saha araştırması ve veri toplama/inşa etme faaliyeti içeren bütün eserleri "ampirik araştırma" olarak kabul ettik. Herhangi bir saha çalışması yapmadan verili bir teoriden hareketle sosyal bir olguyu açıklamaya çalışan eserleri "teori uygulama" olarak değerlendirdik. Verili bir teoriyi tartışarak, eleştirerek veya başka bir teorik bakış açısından değerlendirerek ele alan eserleri "teori tartışma", bir teoriyi herhangi bir tartışmaya girmeden sadece tanıtma amacı güden eserleri ise "teori tanıtım" kategorileri altına yerleştirdik. Ancak bu kategorilerin ayrı kümeler olarak değil, yukarıda saydığımız sırayla birbirini kapsayan içiçe geçmiş kümeler olarak kavranması gerekir. Yani, "ampirik araştırma" formatındaki eserlerde aynı zamanda teori uygulama, teori tartışma veya teori tanıtım formatlarının özellikleri de bulunmaktadır. Zira bu eserler sadece saha çalışması yapmakla kalmayıp aynı zamanda belli bir teorik çerçeve benimseyerek bu teoriyi tanıtan, tartışan ve sosyal bir olguyu açıklamak üzere kullanan eserlerdir. Aynı husus teori uygulama ve teori tartışma formatları için de geçerlidir; onlar da genellikle kendilerinden sonra gelen kategorinin özelliklerini içermektedirler.

Ayrıca ampirik araştırma formatındaki eserlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans veya doktora tezi, teori tanıtım ve tartışma türündeki eserlerin çoğunluğunun da makale olduklarını belirtelim.

bilimsel üretim alanında meşru ve makbul bir yaygınlık kazanmış olmasının bir tezahürü olarak okuyabiliriz. Sosyolojik teori temasından sonra en çok atıf alan iki tema sırasıyla sosyal farklılaşma (%16,3) ve kültürel üretim (%10,8); Bourdieu'ye yapılan tüm atıfların yaklaşık %27'si bu iki temaya yapılmış. Bu temaları %6'şar atıf oranıyla eğitim ve kamusal müdahale temaları izliyor. Sosyal farklılaşma ve kültürel üretim temalarının Bourdieu'nün sosyolojik üretimindeki merkezi yerleri göz önüne alınırsa bu iki temaya yapılan atıfların nisbî çokluğu pekala anlaşılabilir. Ancak Bourdieu sosyolojisinde aynı ölçüde merkezi bir tema olan eğitimle ilgili eserlerin oldukça düşük bir oranda atıf almış olmasını nasıl açıklayacağız? Kanaatimizce bu durumun bir nedeni bu temadaki eserlerin hiçbirinin henüz Türkçe'ye çevrilmemiş olması²³, daha önemli bir nedeni Türkiye'de eğitim sosyolojisinin henüz emekleme aşamasında olmasıdır. Türkiye'de eğitim sistemine dair problemlerin neredeyse kangrenleşmiş karakteri ve hiç gündemden düşmüyor oluşu dikkate alındığında, eğitim sosyolojisinin neden bu kadar az ilgi gördüğü ise başlı başına araştırılması gereken bir bilgi sosyolojisi problemiğidir.²⁴

Yukarıda saydığımız beş temaya yapılan atıflar toplam atıfların yaklaşık %90'ını oluşturuyor. Kalan %10 oranındaki atıflar ise sırasıyla epistemoloji (%4,5), siyaset-ekonomi (%4) ve Cezayir (%2,4) temalarına yapılmış. Yani bu üç temanın Bourdieu ile ilgili bilimsel üretimde neredeyse yok hükmünde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu üç temaya yapılan atıfların da özellikle teori tanıtım ve teori tartışma formatındaki eserlerde yoğunlaştığını görüyoruz. Başka bir deyişle, belirli bir sosyal gerçekliği açıklama derdinde olan teorik uygulama ve ampirik araştırma formatındaki eserlerde bu temalardaki eserlerin pek de dikkate alınmadıklarını söyleyebiliriz.²⁵ Özellikle Cezayir teması altında topladığımız ve Bourdieu'nün kavram setinin beşiği olan ampirik çalışmaların, Türkiye bilimsel üretim alanındaki ampirik araştırmalarda en az atıf yapılan eserler olması ilginçtir. Son olarak, temalara yapılan atıf örüntülerinin yıllar

²³ Bu eserlerden *Les Héritiers*'nin Varisler adıyla 2014 yılında Heretik Yayınları tarafından yayımlandığını not edelim.

²⁴ Eğitim temalı eserlere yapılan atıfların bu nisbî azlığı, İngilizce ve Fransızca bilimsel üretimde Bourdieu'nün eğitim temalı eserlerine yapılan atıflarla karşılaştırıldığında daha ilginç bir hale gelmektedir. Türkiye'de eğitim temalı üç eserden hiçbiri en çok atıf alan ilk on eser içerisinde yer almazken, İngilizce bilimsel üretimde bu eserlerden ikisi, Fransızca bilimsel üretimde ise her üçü de en çok atıf alan ilk on eser içerisinde yer almaktadır. Öte yandan, bu iki dilde bu üç esere yapılan atıf oranlarını toplayacak olursak, İngilizce'de bu oran %6,4 iken, Fransızca'da yaklaşık %20'dir (Gorski 2013, s. 7-8). Buna göre Türkiye'de eğitim temalı eserlere yapılan atıf oranında, Bourdieu'nün büyük ölçüde İngilizce üzerinden alınılmasının da bir etkisinin olduğu söylenebilir.

²⁵ Teorik tanıtım ve teorik tartışma formatındaki eserlerin kahir ekseriyetle makale türünde olduklarını dikkate alarak, bu üç temaya atıf yapan eserlerin çoğunlukla makale türünde olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde, ampirik araştırma formatındaki eserlerin büyük çoğunluğunun akademik tez türündeki eserler olduğunu dikkate alarak, genel olarak tezlerde bu üç temanın pek rağbet görmediğini söylemek mümkün. Özellikle epistemoloji temasındaki eserlerin pek rağbet görmemesi, niteliksel kısımda üzerinde durmaya çalışacağımız akademik tezlerdeki düşünsellik eksikliğinin niceliksel bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

içerisinde kayda değer bir değişiklik göstermediklerini de belirtelim.

En az atıf alan üç tema altında gruplandığımız eserlerin yayın tarihlerini dikkate aldığımızda, hemen hepsinin Bourdieu'nün sosyolojik üretiminin ya oldukça erken dönemlerinde (Cezayir eserleri ve *Le Métier de sociologue*) ya da nisbeten geç dönemlerinde (*Les structures sociales de l'économie, Science de la science et réflexivité, Sur l'État vs.*) yayımlanmış olduklarını görüyoruz. Öte yandan, en çok atıf alan eserlere baktığımızda da bunların kahir ekseriyetle Bourdieu'nün sosyolojik üretiminin orta devresinde (kabaca 1970-1995 arası) yayımlanmış eserleri olduğunu görüyoruz. Philip Gorski, Amerika'da Bourdieu'nün büyük ölçüde bir yeniden-üretim teorisyeni olarak tanındığını saptarken bunun nedeni olarak, daha çok orta dönem eserlerinin Amerika'da tanınmasını ve bu eserlerin de ağırlıkla toplumsal yeniden-üretim temasına odaklandığını gösterir (Gorski, 2013). Yukarıdaki bilgiler ışığında, Bourdieu'nün büyük ölçüde İngilizce üzerinden alımlandığı Türkiye bilimsel üretim alanında da benzer bir tablonun ve algının hakim olduğunu söylemek mümkün. Toplumsal değişime odaklanan erken ve geç dönem eserleri görülmedikçe, eğitim sistemi ve kültürel sermaye izleğindeki orta dönem eserleri Türkiye'deki Bourdieu'nün normu olarak yerleşiyor. Bu durumun "normal" olduğunu iddia edecekler için Fransızca sosyolojik üretimde bu oranların önemli ölçüde farklılaştığını belirtelim. Özellikle Cezayir teması, belirli bir bilimsel alanın ilişkiselliğinin belirli bir eserin alımlanması üzerindeki etkisini göstermesi açısından oldukça vazih bir örnek teşkil ediyor. İngilizce sosyolojik üretimde Cezayir temalı eserlere atıflar sadece %1 iken, bu oran Fransızca sosyolojik üretimde %6.4'e çıkıyor.²⁶ Buna paralel olarak Türkiye'deki bilimsel üretimde Cezayir temalı eserlere yapılan atıfların tamamı Bourdieu'yü Fransızca üzerinden okuyan üreticilerden geliyor (Gülsoy, 2012; Özatalay, 2012; Koçtak, 2012; Yel, 2007; Timur, 2007; Amman, 1995).

Son olarak, akademik tezlerde Bourdieu'ye yapılan atıfların bilimsel disiplinlere göre nasıl dağıldığına bakalım.²⁷ Akademik tezlerde Bourdieu'ye yapılan atıfların %48,1'i, beklenebileceği üzere, sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinden geliyor. Bu disiplinleri sırasıyla %19,1 ve %16 oranlarıyla siyasi-idari bilimler ve iletişim disiplinleri izliyor. En az atıf oranlarına sahip disiplinler ise sırasıyla çeviribilim ve edebiyat disiplinleri (%10,5) ile mimarlık ve sanatlar disiplinleri (%6,2).²⁸ Bu disiplinlerde Bourdieu sosyolojisindeki temalara yapılan atıfların dağılımı genel olarak toplam atıfların dağılımıyla

²⁶ Cezayir temalı eserlerin Fransızca bilimsel üretimde çok daha fazla atıf almış olmasında Fransa'nın tarihsel tecrübesi içerisinde Cezayir'le kurmuş olduğu ve hala belli ölçülerde devam eden sömürgecilik kökenli ilişkilerinin önemli bir etken olduğu izahattan varestedir.

²⁷ Araştırmamızda, metinlerine ulaşabildiğimiz (39'u yüksek lisans ve 17'si doktora tezi olmak üzere) toplam 56 tezi taradık. Bu tezlerin kaynakçalarında Bourdieu'nün eserlerine toplam 324 adet atıf var.

²⁸ Disiplin tasnifimiz için bkz. Tablo 1.

paralel bir karakter göstermekle beraber, bazı disiplinlerde ufak farklılıklar söz konusu. Çeviribilim ve edebiyat disiplinlerinde kültürel üretim teması, iletişim disiplinlerinde kamusal müdahale teması, mimarlık ve sanatlar disiplinlerinde ise sosyal farklılaşma teması genel dağılıma nisbetle yüksek atıf oranları ile özellikle ön plana çıkıyor.

Hem teorik dil, saha çalışması ve epistemolojik-metodolojik muhasebenin sıkı biçimde birbirine örülmüş olması, hem de sosyal gerçekliğin oldukça farklı veçhelerini ve alanlarını kuşatması açısından kendi içinde oldukça bütüncül bir karakter arz eden Bourdieu sosyolojisinin Türkiye bilimsel üretim alanında oldukça hem içeriksel²⁹, hem de sosyoloji pratiği bakımından³⁰ parçalı, eklektik ve dengesiz bir biçimde alınıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca daha az atıf alan temalara (eğitim, epistemoloji, siyaset-ekonomi ve Cezayir) yapılan atıfların önemli bir kısmının Ocak ve Zanaat ile İstanbul Sosyoloji Dergisi Bourdieu özel sayısında yayımlanan makalelerde yer aldığını düşündüğümüzde, Bourdieu sosyolojinin bütüncül bir şekilde alınması noktasında kolektif üretimlerin önemi ve etkisi bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Habitus + Alan + Sermaye = Bourdieu

Araştırmamızın niceliksel kısmında son olarak, Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieugil kavramların kullanım örüntülerini tespit etmeye çalıştık. Bunun için Bourdieu ile ilgili üretilen eserlerden metinlerine ulaşabildiğimiz 117 tanesini okuyarak belirlediğimiz 18 tane Bourdieugil kavramdan hangilerinin bu eserlerde kullanıldığını kodladık.³¹Daha sonra elde ettiğimiz verileri hiyerarşik küme analizine tabi tutarak benzer kullanım profillerine sahip kavramları grupladık. Böylece yıllara, disiplinlere ve eserlerin içerik formatlarına göre hangi kavramların ne kadar kullanıldığına dair genel bir manzaraya ulaşmış olduk. Peşinen belirtelim ki tasvir edeceğimiz manzara, kavram kullanımlarındaki niteliğin değil, niceliğin manzarasıdır.

Tablo 5'te de görülebileceği gibi, yaygın biçimde Bourdieu'nün temel kavramları olarak kabul görmüş olan habitus, alan ve sermaye kavramları, Bourdieu ile ilgili üretilen eserlerdeki kavram kullanımlarının %38'ini teşkil ediyor (sırasıyla %16,1, %13,6 ve %8,4). Bu kavramlarla benzer bir kullanım profiline sahip simgesel sermaye kavramıyla birlikte bu dördü kavram grubu

²⁹ Eğitim, epistemoloji ve Cezayir temalarının az atıf oranlarına karşı sosyolojik teori, sosyal farklılaşma ve kültürel üretim temalarının; ilaveten, Bourdieu'nün erken ve geç dönem eserlerine karşı orta dönem eserlerinin baskın hakimiyeti sözkonusu.

³⁰ Bourdieu'nün teorik karakteri baskın, pratiğin bilgisine daha dolaylı olarak bağlı ve nisbeten kolay tüketilebilir eserlerinin, saha araştırması veya epistemolojik-metodolojik muhasebenin daha baskın olduğu eserleri karşısında oransal üstünlüğü var.

³¹ Bir kavramın bir eserde sadece lafız olarak geçtiği veya içeriğine çok yüzeysel bir şekilde (mesela sadece basit bir tanım cümlesiyle) değinildiği durumlarda bu kavramı kullanılıyor olarak değerlendirmedik. Bir kavramı kullanılıyor olarak kodlamak için o kavramın ilgili eserde ya merkezi bir yer tutuyor olmasını ya da en azından belli bir seviyede (bu seviyenin niceliksel bir göstergesi olarak o kavrama en azından bir paragraf ayrılmış olmasını esas aldık) açıklanıyor, tartışılıyor olmasını gerekli gördük.

%45,6'lık bir oranla en çok kullanılan kavramlar.

Diğer sermaye türlerinin yanı sıra sosyal uzam ve beğeni/zevk³² kavramlarından oluşan ve kullanımların %24'üne konu olan ikinci bir kavram grubuyla beraber bu dokuz kavram Türkiye bilimsel üretim alanındaki Bourdieugil kavram kullanımlarının %70'ine konu olmuş durumda.³³ Geriye kalan %30'luk dilimin yaklaşık yarısını (%14) pratik/eylem, simgesel şiddet ve doxa'dan oluşan bir kavram grubu teşkil ediyor. Daha sonra da sırasıyla sınıf (%5,2), düşünümsellik (%3,1), simgesel iktidar (%2,5), ilişkisellik (%2,3) ve illusio (%1,2) kavramları geliyor.³⁴

	Ampirik Araştırma	Teori Tanıtım	Teori Uygulama	Teori Tartışma	Bütün Eserler
Yaşam Tarzı	3,3	1,3	0	0	1,8
Kültürel Sermaye, Sosyal Sermaye, Ekonomik Sermaye, Sosyal Uzam, Beğeni/Zevk	33,3	18	16,3	11,9	24
Sınıf	5,8	1,3	4	6,8	5,2
Alan, Habitus, Sermaye, Simgesel Sermaye	45	47,2	42,8	47	45,6
Illusio	0,8	1,3	0	2,5	1,2
İlişkisellik	1,2	4,1	4	2,5	2,3
Pratik/Eylem, Simgesel Şiddet, Doxa	7,9	12,5	26,5	22,2	14
Simgesel İktidar, Düşünümsellik	2,5	13,8	6,1	6,8	5,6
Toplam	100	100	100	100	100

Tablo 5. Türkiye bilimsel üretim alanında Bourdieugil kavramların kullanımlarının eserlerin içerik formatlarına göre dağılımı (yüzde olarak)³⁵

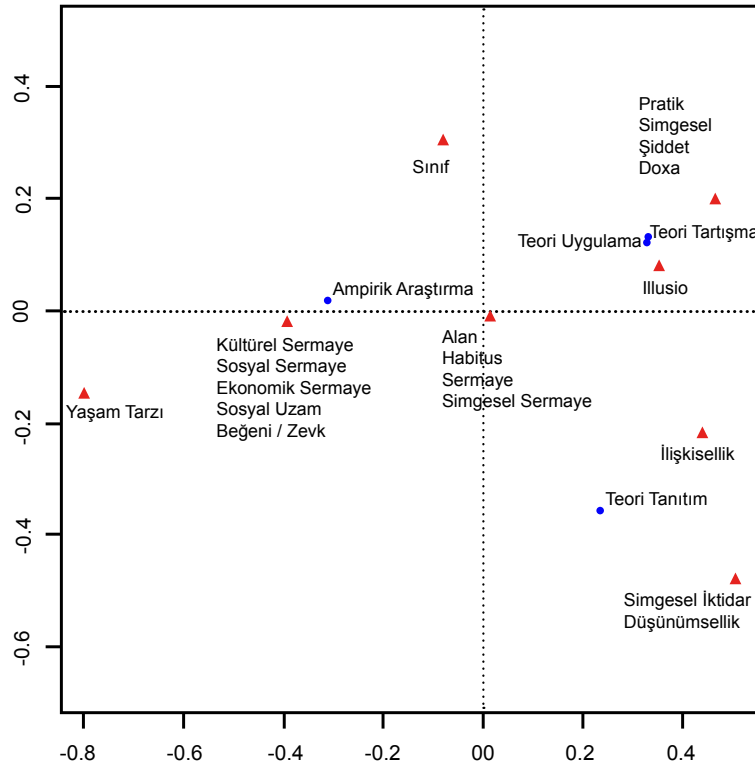
³² Fransızca goût kavramının karşılığı (İngilizcesi *taste*).

³³ Bu noktada, hem genel olarak sermaye kavramını, hem de tek tek sermaye türlerini ayrı kavramlar olarak kodlamış olmamıza bir açıklık getirmek istiyoruz. Tek tek belirli sermaye türlerinin üzerinde durmadan genel olarak sermaye kavramının kullanıldığı durumlarda kullanılan kavramı "sermaye" olarak kodladık. Genel olarak sermaye kavramı kullanılmakla beraber tek tek her bir sermaye kavramının üzerinde de ayrıntılı olarak durulduğu durumlarda ise kullanımı genel olarak "sermaye" olarak kodlamak yerine, her bir sermaye türünü ayrıca kodladık. Son olarak, bir eser sadece belirli sermaye türlerini kavram olarak kullanıyorsa bu durumda sadece o eserde kullanılan sermaye türlerini kodladık. Dolayısıyla "sermaye" olarak kodlanan kavramın kullanım oranı %8 olarak habitus ve alan kavramlarından daha az gözükse de, aslında diğer sermaye türleriyle beraber değerlendirildiğinde %34'lük bir oranla sermaye Türkiye bilimsel alanında en çok kullanılan Bourdieugil kavramdır. Yine bütün sermaye türlerini dahil ederek düşündüğümüzde; habitus, alan ve sermaye kavramları toplam kavram kullanımının %64'ünü teşkil ediyor.

³⁴ Tablo 5'te ve burada aktardığımız yüzdeler oranları hiyerarşik küme analizinin sonucunda oluşan gruplama üzerinden ifade ediyoruz. Her bir kavramın toplam kullanımlar içindeki yüzdeler oranını ayrı ayrı görmek için Ek 2'ye bakılabilir.

³⁵ Tabloda bold olarak yazılan rakamlar, ilgili kavramların ilgili formattaki eserler içerisindeki yüzdesinin bütün eserler içerisindeki yüzdesine oranla oldukça yüksek olduğunu ifade ediyor.

Kavram kullanımlarının içerik formatlarına göre dağılımını ifade eden aşağıdaki mütekabiliyet tablosundan da takip edilebileceği gibi, en çok kullanılan dört kavramın (habitus, alan, sermaye, simgesel sermaye) bütün formatlardaki eserler tarafından aşağı yukarı aynı oranda kullanıldıklarını görüyoruz. Öte yandan, diğer sermaye türleri ile sosyal uzam, beğeni, yaşam tarzı ve sınıf kavramlarının, ağırlıklı *La Distinction* üzerinden, ampirik araştırma formatındaki eserlerde çok daha yoğun olarak kullanıldığını görüyoruz.³⁶Pratik/eylem, simgesel şiddet, doxa ve illusio kavramlarının kullanımları ise teori uygulama ve teori tartışma formatındaki eserlerde yoğunlaşmış durumda.³⁷ Son olarak, düşünümsellik ve ilişkisellik kavramlarının daha yoğun olarak teori tanıtım formatındaki eserlerde kullanıldığını görüyoruz.

Tablo 6. Türkiye bilimsel üretim alanında kullanılan Bourdieugil kavramlar ile bu kavramların kullanıldığı eserlerin içerik formatları arasındaki ilişkiyi gösteren mütekabiliyet haritası³⁸

³⁶ Sınıf kavramı, yukarıda zikrettiğimiz diğer kavramlardan farklı olarak, teori tartışma formatındaki eserlerde de ortalama daha yoğun biçimde kullanılmaktadır.

³⁷ Alan kavramının tamamlayıcı kavramları olan doxa ve illusio'nun alan kavramının yaygın olarak kullanıldığı ampirik araştırma formatındaki eserlerde oldukça az kullanılıyor oluşu dikkat çekici.

³⁸ Mütekabiliyet analizi bir çapraz tablodaki satırlar ve sütunlar arasındaki ilişkinin grafik gösterimini elde etmek için kullanılan bir istatistik tekniğidir. Tablo 5'de yüzdelik oranlar halinde sunduğumuz veriye uyguladığımız mütekabiliyet analizi sonucu Tablo 6'daki mütekabiliyet haritasını elde ettik. Bu mütekabiliyet haritası ilgili veriler arasındaki ilişkilerin iki boyutlu bir uzayda konumlar ve mesafeler üzerinden temsiline imkan veren grafik bir gösterimdir. Haritada kavramların ve içerik formatlarının yerleştiği konumlar arasındaki mesafeler ilgili kavramların

Kavram kullanımlarının yıllara göre dağılımı önemli bir farklılık göstermiyor. Disiplinlere göre dağılım açısından baktığımızda ise, Çeviribilim ve Edebiyat disiplinlerinin Bourdieu sosyolojisi ile diğer disiplinlere nazaran çok daha eklektik bir ilişki kurduğunu söyleyebiliriz. Bu disiplinlerde üretilen eserlerin üç temel kavram dışında sadece kültürel sermaye, simgesel sermaye, pratik/eylem ve *illusio* kavramlarını kullanarak, Bourdieu'nün kavramsal setindeki başka hiç bir kavrama yer vermediklerini görüyoruz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; niceliksel açıdan baktığımızda, Bourdieu'nün kavramsal setinin temel unsurları olarak değerlendirebileceğimiz alan, habitus ve sermaye kavramları Türkiye bilimsel üretim alanında yaygın olarak alımlanmış durumda. Ancak geriye kalan kavramların kullanımlarının, Bourdieu'nün eserlerine yapılan atıfların sergilediği manzaraya paralel biçimde, genel olarak seçmeci ve dengesiz bir manzara arz ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle düşünümSELLİK ve ilişkisellik kavramlarının, hem Bourdieu'nün genel eserinin hem de Türkiye bilimsel üretim alanında en çok atıf yapılan *Réponses* kitabının ana izleklerinden ikisini oluşturmalarına rağmen, bu kadar az kullanıma konu olması bu seçmeciliğin en açık örneklerinden birisini teşkil ediyor. Ayrıca, Bourdieu'nün *opus operatum*'unun bir parçası olarak değerlendirebileceğimiz ve sosyal gerçekliğin çeşitli veçhelerini açıklamak üzere inşa edilmiş kavramlarına nispeten, bizzat bu kavramların inşa edilme sürecine, *modus operandi*'sine işaret eden düşünümSELLİK ve ilişkisellik gibi kavramların oldukça az konu edilmiş olması, niteliksel kısımda örnekleriyle birlikte ileri süreceğimiz, Türkiye'de Bourdieu'nün *modus operandi*'sinden ziyade *opus operatum*'unun alımlandığı varsayımını destekler niteliktedir.

***Opus Operatum*'u Alıp *Modus Operandi*'yi Bırakmak: Türkiye Bilimsel Üretim Alanında Bourdieu Kullanımlarının Niteliğine Dair Tespitler**

İlk bölümde sunduğumuz niceliksel değerlendirmeye paralel olarak, Bourdieu sosyolojisi adı altında toplanan araştırma pratikleri, kavramsal alet edevat ve teorik konular bütünüünün Türkiye bilimsel üretim alanında alımlanma ve işlenme tarzlarının niteliği de oldukça dağınık ve zaman zaman keyfi bir görünüm arz ediyor. Bu bölümde, Bourdieu'ye atıf yaptığını tespit ettiğimiz 143 eser içerisinde içeriklerine ulaşabildiğimiz toplam 117 adet kitap, yazı, makale ve tezin Bourdieu sosyolojisini alımlama ve işleme

ve içerik formatlarının birbirlerine göre dağılımlarının (çapraz tablodaki satır ve sütun profillerinin) benzerliğine göre şekillenmiştir. Haritada iki kavram veya iki içerik formatının birbirlerine yakınlığı/uzaklığı, entelektüel uzaydaki karşılıklı yakınsamaya işaret eder. Bu yakınsama satır ve sütun kategorilerinin profil uyumuyla doğrudan ilişkilidir. Yine bir kavram ve bir içerik formatı arasındaki mesafe o kavramın o içerik formatındaki eserlerde diğerlerine nazaran ne kadar kullanıldığını göstermektedir. Mütakabiliyet analizi hakkında daha ayrıntılı bilgi için Benzécri'ye (1992) ve Löfgren'e (2007) bakılabilir.

tarzlarının niteliğine dair bazı tespitlerimizi aktaracağız. Ayrıca Bourdieu'ye atıfla üretilen bilginin mahiyetinin ve –bilhassa yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinden– Bourdieu'nün akademik üretim alanında istihdam edilme minvallerinin kuşbakışı bir manzarasını sunacağız.

Öncelikle belirtelim ki Bourdieu'yü uluslararası sosyoloji literatüründe artık klasikleşmiş bir külliyyatın adı haline getiren *La distinction* (1979), *Homo academicus* (1984), *La noblesse d'Etat* (1989), *La misère du monde* (1993), *Les structures sociales de l'économie* (2000) gibi çalışmaları, hem kapsayıcı ölçekte niceliksel veri kullanımı hem de yoğun saha araştırması üzerine temellenir. Dahası, Bourdieu'nün ismiyle anılan araştırma programlarının birçoğu Avrupa Sosyoloji Merkezi³⁹ bünyesinde Bourdieu'nün liderliğinde gerçekleşen kolektif ekip çalışmaları olarak yürütülmüştür; aynı şekilde *Le déracinement* (1964), *Les héritiers* (1964), *Un art moyen* (1965), *Le métier du sociologue* (1968) gibi erken dönem kitapları da birden çok sosyal bilimciyle ortak imzalı çalışmalardır. Bourdieu sosyolojisini belirleyen bu iki özellik (nesneye dair bütüncül veri kullanımı ve ekip çalışması), kavramsal ve teorik repertuarını oluşturan habitus, alan, sermaye gibi meşhur kavram ve teorilerin bilimsel ve pratik zeminini teşkil etmesine rağmen, mezkur kavram ve teorilerin Türkiye bilimsel üretim alanında alımlanıp dolaşıma sokulmasında çoğunlukla dikkate alınmamaktadır. Bunun en önemli nedeni, kendi doğduğu bilimsel alanda kurumsal ve kolektif bir süreç içerisinde gelişen ve yerleşen bir araştırma pratiğinin ve bu pratiğin ürünleri olan kavram ve teorilerin, Türkiye bilimsel alanına, kişisel araştırma pratiğine mahkum yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinden veya üniversite içi-dışı dergi makaleleri ve özel sayılar gibi teori tanıtıcı mahiyette üretimler üzerinden taşınmasıdır. Bunun sonucunda da, bilhassa tezlerde, kullanılmak istenen kavramsal çerçeve ile araştırma konusunu nesneleştirmede kullanılan yöntem ve pratikler arasında uyumsuzluk ve ölçek farkı gibi sorunlar baş göstermektedir.

Bourdieu'gel kavramların, genellikle de habitus-alan-sermaye türleri şeklindeki kavram setinin, tezlerin ilk bölümlerinde teorik çerçeve olarak sunulup, akabinde ya araştırma sahasına uygulanmaması veya Bourdieu'gel araştırma mantığına uygun olmayan yöntemsel pratiklerle üretilmiş nesnelere eğreti birer elbise olarak giydirilmesi görebildiğimiz kadarıyla en yaygın vakalar. Bunun nedeninin Türkiye'de bilimsel pratiğin nasıllığına dair yaygın ve yerleşik kabullerde, zihinsel ve pratik yatkınlıklarda aranması gerektiğini düşünüyoruz. Tezlerin çoğunun, uzun ve uzun tutuldukça jürinin gözünde

³⁹ Orijinal adı "Le Centre de sociologie européenne" olan bu araştırma merkezi 1968 yılında Pierre Bourdieu tarafından toplumsal yeniden üretim, ayrışma ve farklılaşma eksenlerinde araştırmalar yapmak üzere kurulmuştur. EHESS bünyesinde çalışmaya devam eden bu araştırma merkezinin idaresi halen Bourdieu'nün önde gelen öğrencilerinden Gisèle Sapiro tarafından yürütülmektedir.

simgesel meşruiyeti artacağı düşünülen teorik birinci kısım ile, araştırma nesnesinin ilk bölümden büyük oranda kopuk ve dar bir anlatımından ibaret ikinci kısım olarak kabaca ikiye bölünmesi, Bourdieu ile ilgili bilimsel üretim alanında sosyal bilimsel tez yazma pratiğine hükmediyor. Bu alışkanlığı tek meşru bilimsel eylem şeması olarak tanıyan tez danışmanlarının aynı pratiği öğrencilerden de zımnen beklemesi bu akademik *doxa*'yı yeniden üretiyor⁴⁰. Sonuçta, teoride alımlanmak istenen, saha araştırmasıyla teorinin ayrılmaz birlikteliğiyle kendini var etmiş olan Bourdieu sosyolojisi olunca, saha araştırmasıyla teorinin iki ayrı makamdan bakışsımsız konuşması daha vahim bir hal alıyor. Habitus kavramının kullanım tarzları arasında bu sorunlu yatkinliklerin açık biçimde görülebileceği örnekler mevcut.⁴¹ Bourdieu'nün, bütüncül ve kapsayıcı ölçekte verilerle, failerin toplumsal dünyanın bütünlüğü içindeki konumları ve pratikleri üzerinden analiz ettiği habituslar, Türkiye'deki tezlerde, öznesi belirsiz *temsiller*, iktidar bağı açığa çıkarılmamış *söylemler* ve en önemlisi de pratiklerden kopuk *algılar* üzerinden okunmaya çalışılıyor. Habitusların hangi toplumsallaşma süreçlerinden geçerek yapılandığı, hangi sınıfsal ve kültürel ayrışmaları tetiklediği ve hangi nesnel yapılarla nasıl bir ilişki içerisinde eylemleri ürettiği gibi merkezi meseleler es geçiliyor; habitus, sadece derinlemesine mülakat ve anket gibi yaygın olarak kullanılan teknikler üzerinden tespit edilebilecek bir olguymuş gibi, yoruma ve kanaate indirgeniyor.

Bourdieu'nün kavram setinin araştırma nesnesini açıklamak için kullanılmasında karşılaştığımız zaafardan daha vahim bir sorun şüphesiz temel kavramların yanlış anlaşılması ve aktarılmasıdır. Habitus gibi en önemli bir kavram dahi mesnetsiz çarpıtmalara uğrayabiliyor: "Bourdieu, yaşam dünyasını habitus olarak ele alır" (Şimşek, 2010, s. 47), "Bourdieu, mekana ilişkin duyguya habitus adını verir" (Ümit, 2006, s. 181), "Habitus, bir bireyin kültüre olan oryantasyonunu belirleyen sosyal belirleyiciler ağıdır" (Tokman, 2009, s. 18), "Bourdieu terminolojisinde habitus, bir yazarlar, yayıncılar, dergi yönetmenleri, yorumcular, eleştirmenler (vb.) toplumuna indirgenemeyen bir toplumsal dünyadır" (Aymaz, 2007, s. 24). Örnekleri çoğaltabiliriz. Habitus'un, failerin toplumsallaşma süreci boyunca bedenlerinde yapılanmış olan algı, duygu, düşünce ve eylem şemalarından oluştuğunu; toplumsal dünyadaki mümkün eylemleri, tercihleri ve konum alışları belirleyen pratik

⁴⁰ Doxa derken, bir toplumsal alanda oyunun ve mücadelenin nasıl yapılacağına dair, alanda faaliyet gösterdikçe failerin içselleştirdiği yerleşik ve örtük kuralları kastediyoruz (Bourdieu, 1997, s. 145)

⁴¹ Kısıtlı sayıda kişiyle yapılan görüşmelerden bütün bir Cumhuriyet tarihine dair siyasal habitus çıkarma iddiasındaki Beken (2010), dergilerdeki kadınlık temsillerini habitus inşası olarak analiz eden Yılmaz (2010), eğitim alanındaki yönetmelik metinlerine bakarak simgesel şiddet kavramını sınavan Özsöz (2009), tezinin son sayfalarında Bourdieu'nün alan kuramını Tıpınar'ın siyasi görüşlerine dair a priori yargılar kabul ederek açıklamak isteyen Şahin (2007), bu örneklerden yalnızca birkaçı.

yatkınlıklar seti olduğunu bu vesileyle belirtmek gerekiyor⁴². Her ne kadar Bourdieu'nün habitus ve benzeri temel kavramlarının kendi dilinden açıkça anlatıldığı *Réponses*'un tercümesi Türkiye bilimsel üretim alanında en çok atıf alan Bourdieu eseri olsa da (Tablo 2), kitabın özensiz ve keyfi okumalara maruz kaldığı açık. Benzer bakımdan Uca'nın refleksif sosyoloji üzerine olma iddiasındaki tezi de (2010), Bourdieu'nün refleksivite/düşünümsellik ilkesini yapı-fail ikiliği olarak alıyor ve sık atıf yaptığı *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*'ın adında bile geçen düşünümselliğin tanımını ıskalamış görünüyor. Tezde, düşünümsellik ilkesinin, sosyal bilimcinin araştırma nesnesini inşa sürecinde kendi toplumsal konumunu nesneleştirmeye dahil ederek bilinç düzeyine çıkarma ve kendi öznelliğiyle yüzleşme ilkesi olduğuna dair herhangi bir cümle görmüyoruz.

Bourdieu'ye atıf yapan eserlere dair öne çıkan ve bizce en önemli bulgulardan biri, Bourdieu'ye atıf yapmış olmakla yetinme pratiği. Bazı çalışmalarda Bourdieu'nün eserleri çalışmanın kaynakça bölümünde yoğun olarak geçiyor, ancak tezin içeriğinde ne teorik bir tartışmanın malzemesi ne de ampirik bir araştırmanın çerçevesi olarak işe koşulmuyor. Bizce bu durumun birden çok nedeni var. Birincisi, yazılan tezin akademik onay sürecinde başarılı olması adına Bourdieu'ye atıf yapmanın teze bilimsel bir meşruiyet kazandıracığı varsayımı. Bunu besleyen bir yan etkense tezleri onay mercisindeki kurumsal sermaye sahibi sosyal bilimcilerin Bourdieu sosyolojisine dair bilimsel sermayelerinin genellikle yetersiz olması ve tezde Bourdieu adının sadece kaynakçada kalıp kalmadığına bakılmaması. Eklektik bir yaklaşımla Bourdieu sosyolojisinin bütünlüğünden yalıtılarak alınan kavramların, araştırmayı simgesel bakımdan güçlendirecek bir adlandırma uğruna, Bourdieu sosyolojisinde hiç rastlanmayan minvallerde kullanılması çok yaygın. İkinci bir neden de, araştırma konusu olarak, Bourdieu'nün bizzat araştırma yürüttüğü temalara uzak düşen çok lokal ve mikro konular seçilmesine rağmen ısrarla Bourdieu'nün işe koşulmak istenmesi; dolayısıyla da atıf yapılan teorinin nesneyle bakışsız kalmaya mahkum oluşu. Sıkça atıf yapılmasına rağmen kavramsal alet edevatın bir türlü araştırmaya tatbik edilememesi de bir anlamda Bourdieu teorisinin enflasyonuna yol açıyor.

Alan, habitustan sonra en sık istihdam edilen Bourdieu teorisi. Bourdieu, alan teorisini 1966 tarihli "Champ intellectuel et projet createur" makalesinden itibaren sanat, edebiyat, bilim, siyaset, hukuk gibi konulara yayarak işlemiş ve zaman içinde dönüştürerek geliştirmiştir. *Les Règles de l'art* (1992), alan teorisinin edebiyat alanına uygulandığı başlıca eseridir denebilir. Bourdieu bu kitapta Flaubert üzerinden 19. yüzyılda Fransız edebi alanının oluşumunu

⁴² "Habitus, nesnel varoluş koşullarının failin öznelliğinde bedenselleşmesi yoluyla yapılanan, kalıcı, aktarılabilir ve failin eylemlerini yapılandıran yapıdır" (Bourdieu, 1984, s. 133).

konu edinirken üç aşamalı bir analiz önerir: öncelikle genel iktidar alanı içinde edebiyat alanının yeri, ardından edebiyat alanının kendi içindeki yapısı ve yapısal ayrışmaları, son olarak da edebiyat alanındaki faillerin habituslarının oluşumu ve habitusları uyarınca birbirleriyle ilişkisellik içinde konum almaları analiz edilmelidir. Bourdieu bu üç analiz katmanı içinde edebiyat alanının diğer alanlara göre özerkliğini ve eşitsizlikleri, mücadeleleri, mümkün konumlarıyla kendi iç mantığını açığa çıkarmayı hedefler. Bourdieu'nün kendi eserlerini doğrudan okuyarak istihdam etme pratiğinin çok seyrek olmasından ötürü, alan analizi uygulama iddiasında olan araştırmaların çoğunda analizde böyle bir yol izlendiğini göremiyoruz⁴³. Alan teorisi, belli alanları (edebiyat, sanat gibi) alan olarak adlandırmaktan ibaret bir kullanıma maruz kalıyor; "alan"ın bir araştırma tarzı olarak işlendiğini değil, analitik bir kavrama indirgenildiğini görüyoruz. Böyle olunca da alan, habitus kavramının da maruz kaldığı gibi, Bourdieu'nün hiç yapmadığı şekilde, söylemler ve algılar üzerinden okunmaya çalışılıyor.⁴⁴

Alan teorisinin bizce başarılı kullanımları olduğunu da söylemeliyiz: Karaca (2007), çeviri pratiklerini ve çevirmen habituslarını edebiyat yayıncılığı alanının güçlü bir analiziyle veriyor; Özkul (2009) belirli bir tarihsel dönemin entelektüel alanı içinde bir aydın habitusunun oluşumunu tasvir ediyor. Kovankaya'nın (2009) da sonsözünde belirttiği üzere gerçekten bütünlüklü bir alan analizinin, bireysel araştırmaya dayalı bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşması muhtemeldir; fakat ne kadar görece sınırlı da olsa belli bir bakış noktasından alandaki mantığı, ilişkiselliği ve yapısal ayrışmaları gösterebilmek de mümkündür. Nitekim *L'ontologie politique de Martin Heidegger* (1988) adlı kitabında Bourdieu, Alman filozofu merkeze alarak dönemin felsefe alanı, üniversite alanı ve siyaset alanı arasındaki eşmantığı açılar ve güçlü bir analiz örneği verir. Bu anlamda alan teorisinin Bourdieugil kullanımının, bahsettiğimiz kitapların titiz okunmasıyla doğru alımlanarak ve geliştirilerek, Türkiye'nin başlıca tarihi-kültürel mevzularına hem bilgi sosyolojisi hem de edebiyat sosyolojisi perspektiflerinden tatbik edilmesinin verimli sonuçlar üretebileceğini düşünüyoruz.

İç içe geçen bu sorunların düğüm noktasının Bourdieu sosyolojisinin kendi bütünlüğü içerisinde emek verilerek okunmaması olduğunu düşünüyoruz. Birçok tez ve makalede Bourdieu üzerine ikincil kaynaklara yapılan atıfların

⁴³ Mesela edebiyat dergileri üzerine bir tez yazan Uçar (2007), ampirik malzeme olarak zengin bir ürün sunsa da, edebiyat dergiciliğini bir alan olmaktan çok, tarihsel bir süreç olarak anlatıyor ve bir alan analizi yapmıyor.

⁴⁴ Mesela Facebook'taki taraftar faaliyetlerini ele alan Akbaş (2012), sosyal medyayı kendi içinde bir alan olarak değerlendirmek yerine, sosyal medyadaki söylem biçimleri üzerinden spor alanına dair tespitler yapıyor ve spor alanının, sosyal medyayı da içerecek şekilde, kulüpler, şirketler, yayıncılar, gazeteler, sporcular vb. pek çok bileşenden oluşan kompleks bir toplumsal uzay olduğunu gözden geçiriyor.

sayısı Bourdieu'nün kendi eserlerine yapılanlardan daha fazla; hatta bazı tez ve makaleler tamamen ikincil kaynaklara dayanıyor. Bu noktada bir başka handikap da, yabancı dil sermayesi olmayan üreticilerin, Bourdieu'ye dair sadece Türkçe yayınlara ve dolayısıyla Türkçe'de son derece eklektik biçimde ilerleyen Bourdieu yayıncılığının sunduğu parçalı bir Bourdieu'ye mahkum oluşu. İkincil kaynak kullanımının kolaycılığına rağbet ve yalnız Türkçedeki Bourdieu'yle iş görmeye çalışmak, hem çalışmalarda Bourdieugil niteliğin çok zayıf kalmasına, hem de çalışmanın genel niteliğinde ciddi zafiyetlere yol açıyor. Elbette, üretilen her türlü eserin ciddi eleştiriden geçtiği ve alandaki diğer konumlarda yankı yaptığı bir sosyal bilim alanının yokluğu veya henüz yerleşmemiş olması da bilimsel habituslarda böylesi bir yapısal tembelliğin ve keyfililiğin yer etmesini kolaylaştırıyor.

Bu makalenin yazılmasının arkasında, Bourdieu'yi kimin ne kadar yanlış veya doğru okuyup kullandığını test etmek gibi bir genel meşruiyet dağıtımcılığı değil; bilakis Bourdieu'nün de temenni ettiği "bilimsel aklın reelpolitigine" katkıda bulunma amacı yatıyor (Bourdieu, 2010, s. 175). Türkiye'de bilimsel üretimin niteliğinin gelişmesini engelleyen temel pratiklerden biri, bir sosyologun araştırmalarını nasıl yürüttüğünü, hangi kavramı ne tarz bir veri üzerinden kurduğunu göz ardı ederek, tali yazılarından veya daha kötüsü hakkındaki ikincil kaynaklardan yola çıkarak bir bilimsel araştırmaya teorik çerçeve edinme çabasıdır. Bu, Türkiye bilimsel üretim alanında oldukça yaygın ve meşruiyet kazanmış bir entelektüel eylem şemasıdır. Bu noktada, *La Distinction*, *La Noblesse d'Etat*, *Homo Academicus*, *Les Structures Sociales de l'Economie* gibi Bourdieugil araştırma pratiğinin öne çıktığı eserlerin Türkçe'ye henüz çevrilmediğini görmezden gelmiyoruz, fakat bahsettiğimiz bilimsel pratik çarpıklığının, sadece bir tercüme meselesi olmadığını da söylememiz gerekiyor. Sorun, sosyal bilim külliyyatının üniversitelerde nasıl işlendiği ve öğretildiğiyle, daha genel olarak sosyal bilim habitusunun şekillenme süreciyle ve ister üniversitelerde ister diğer entelektüel mecralarda sosyal bilim insanı olarak tanınmak için gereken asgari ciddiyet ve emek seviyesinin düşüklüğüyle alakalıdır. Bunun yanı sıra, bilhassa Avrupa ve Amerika bilimsel alanlarından ithal edilen ve "moda olan" yeni bir sosyal bilim üretiminin neredeyse her şeyi açıklayacak bir meta-teori olarak rağbet görmesi ve kendi ilişkiselliği içinde anlaşılmasında gibi bir düşünce şemasının entelektüel alanda öteden beri yaygınlaşmış olması da, Bourdieu'nün diğer teorisyenlerle spekülasyon biçiminde karşılaştırılacak veya sentez edilecek bir teoriler bütününden ibaret olarak alımlanmasına yol açıyor.

Bourdieu sosyolojisinin ortaya çıktığı Fransız entelektüel alanından bambaşka bir entelektüel alana, Türkiye'ye taşınırken, bu taşınmanın çoğu sorunlu farklı biçimlerinin, Türkiye'deki failerin kasıtlı tercihlerinden çok, o tercihlerin doğal, olağan ve yaygın mecburi tercihler olarak içselleştirilmesine zemin hazırlayan entelektüel alanın, bilhassa da üniversite ve bilimsel üretim alanının yapısal özelliklerinden kaynaklandığı düşünüyoruz. Türkiye

entelektüel alanında faaliyet gösteren ve Bourdieu'yü işe koşma niyetindeki failer özelindeyse, Bourdieu'nün opus operatum'unun gayrı bilimsel tüketiminden vazgeçilip, modus operandi'sinin öğrenilerek Türkiye'nin muşahhas ve mahdut toplumsal bağlamlarında sınanması ve geliştirilmesinin öncelikli bir entelektüel mesuliyet olarak belirdiği kanaatindeyiz. Bu çalışmamızın da bu mesuliyete iştirak eden mütevazı bir düşünümsellik çabası olarak görülmesini umuyoruz.

Nur, A. and Koytak, E. (2014). [Extended Abstract] Bourdieu in the space of possible Bourdieus: Bourdieusian sociology in the field of scientific production in Turkey. Turkish Journal of Sociology, 2014/2, 3/29, pp.357-363

EXTENDED ABSTRACT

Bourdieu in the Space of Possible Bourdieus: Bourdiesian Sociology in the Field of Scientific Production in Turkey

Abdurrahman Nur*, ElyesaKoytak**

Bourdiesian sociology has been subject of an ever-mounting interest in Turkish intellectual field since Bourdieu was first cited in Turkish in 1995. In this article, we undertake both quantitative and qualitative analysis of a total of 143 works that have been produced between 1995-2013 and cited Bourdieu. Our objective is to reveal the ways in which Bourdiesian sociology has been recognized and misrecognized by Turkish social scientists; in order to bring a critical reflexivity to the field of Bourdieu in Turkey, which has been developing in recent years.

In the first part, we present a detailed analysis of quantitative data that we collected from academic indexes of national scale, systematically codified and classified regarding various categories of analysis. Upon the statistical patterns of reference to Bourdieu among Master and PhD thesis, books and papers, it is obvious that the year 2007 is a crucial moment for increasing academic interest in Bourdieu's sociology. While the total number of productions referring to Bourdieu was only 33 before 2007, it is 109 from 2007 to today. The reason behind this is twofold: first, in more general context, the number of universities in Turkey has been tripled since 1995 as well as the number of master and phd students. Secondly, a collective edition on Bourdieu, *Ocak ve Zanaat*, containing 22 papers written mostly by Turkish sociologists, published in 2007, triggered a wide interest on Bourdieu in intellectual milieus and provided a fulfilling introduction. Although it is hard to say there is an organized institutional center that conducts the reception of Bourdieu in Turkey, translations from various publishers and collective issues of several important periodicals seem to have impacted and developed the field likewise.

Among master and PhD thesis referring to Bourdieu, 33 of 77 are made in sociology and anthropology departments and 13 are of translation and literature studies. While before 2007 average number of thesis made per year is 2, after 2007 it becomes 9. The 6 most referenced works of Bourdieu in

* Research Assistant, Yıldız Technical University Faculty of Arts and Sciences Department of Sociology and MA Student, İstanbul Şehir University College of Humanities and Social Sciences Department of Sociology, abdurrahmannur@gmail.com.

** Research Assistant, İstanbul Bilgi University Faculty of Social and Human Sciences Department of Sociology and MA Student, Boğaziçi University Faculty of Arts and Sciences Department of Sociology, ekoytak@gmail.com.

Turkey are not empirical data based researches such as *Structures sociales de l'économie* and *Noblesse d'Etat*, but the texts that presents his theory in form of relatively short writings and interviews like *Raisons pratiques*, *Choses dites*, *Questions de sociologie* and so on. Almost the half of the references is made to the works representing his sociological theory and conceptual outcomes of it, *opus operatum*, instead of works containing his research methods and scientific practice, *modus operandi*. *Réponses* is the most referenced book since its translation was published by a major publishing house in 2002 which is an early date for Bourdieu's reception in Turkey. *Distinction*, Bourdieu's most referenced book in worldwide comes second and seems identified with its author name. Reference rate of the works on Algeria are very low. 58.4% of references are to English editions of the books; which shows that Bourdieusian sociology is being received in Turkey through American sociological field and under its structural effects. The rate of reading Bourdieu in his original French language is only 20.3%.

In the second part, we share qualitative analysis of Bourdieu's reception, or mostly, misrecognition. Bourdieu's oeuvre is grounded on wide-scale empirical researches and field-centered epistemology since his early years in Algeria. In addition to that, it is a well-known fact that most of Bourdieu's researches are collective productions and outcomes of collaborations with other sociologists and assistants. These two crucial reality that provides Bourdieusian sociology its dignity and power are widely neglected. Bourdieu is received as only a set of speculative theory to indicate in the first parts of master and PhD thesis, without operating it in the research field nor in the construction of object.

In Turkish scientific field, habitus, the most popular concept of Bourdieusian sociology, is often reduced into perceptions, opinions and representations which are thought to be collected by conventional methodological tools such as interviews and questionnaires. Most of the productions referring to Bourdieu ignore looking to how habituses are constructed through practices and are interrelated with objective structures such as cultural and economic inequalities. The field theory of Bourdieu is also misrecognized widely since *Les Règles de l'art* and *L'ontologiepolitique* de Martin Heidegger, Bourdieu's two specific works which show how to analyze a field concretely are not read seriously in order to understand how to operate the field theory. Habitus, field and capital, three mostly referenced concepts, are not received and examined through field researches like Bourdieu did in his major works.

Most of the scientific productions referring to Bourdieu refers to him not to operate his *modus operandi*, but to regain a symbolic legitimacy upon its reference before thesis committees composed of scholars who do not seek

after a scientifically appropriate use of any theory and therefore reproduce the already existing schemes of academic production in the field: more social theory than sociological research, more abstract speculation than reflexive objectification. Insist on the use and abuse of Bourdieusian concepts without any examination of their compatibility with the object that the researcher wants to explain conceal any possibility of a real objectification result with an inflation of theoretical introductions of thesis. However, we believe that Bourdieusian concepts can provide a powerful tool box for a good research if they are read from the primary sources, Bourdieu's own work, and applied carefully within a reflexive framework Bourdieu always called for.

The motivation behind this paper is not to judge all the works indicated and distribute legitimacy among them. Our analysis aims to remind sociologists of Turkish scientific field 1. why it is crucial to read a sociologist's work not from the secondary sources, but from its own research books, 2. how receiving only Bourdieu's opus *operatum* results with pseudo-scientific productions full of weigh of the already existing doxa of the Turkish academic field, 3 why the only way to make contribution to the sociology is to test a sociological theory in a concrete research field instead of consuming it speculatively like a fashion good.

Keywords: Pierre Bourdieu, Habitus, Field, Field of Scientific Production

Kaynakça | References

- Akbaş, E. (2012). *Türkiye’de sosyal medyada futbol taraftarlarının erkeklik söylemleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Sistemleri.
- Amman, M. T. (1995). *Sosyal tabakalaşma ve günümüz Fransız sosyolojisinin yaklaşımları*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Aymaz, G. (2007). *Sanatsal üretimin toplumsal oluşumu: Nazım Hikmet’in Memleketinden İnsan Manzaraları örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Beken, D. C. (2010). *Türkiye’de ulus devlet inşasında üniversite mezunlarının vatanseverlik olgusuna katkıları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Benzécri, J.-P. (1992). *Correspondence analysis hand book*. Londra: CRC Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Questions de sociologie*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1995a). *Pratik nedenler*. H. U. Tanrıöver(Çev.). Ankara: Kesit.
- Bourdieu, P. (1995b). *Kamuoyu yoktur*. H. Tufan(Çev.). *Kamuoyu kimin oyu* içinde. Ankara: Kesit.
- Bourdieu, P. (1995c). Spor sosyolojisi notları. N. Ökten (Çev.). *Hayalet Gemi*, 25, 16-18.
- Bourdieu, P. (1995d). Zevk sosyolojisi notları. N. Ökten (Çev.). *Hayalet Gemi*, 27, 6-8.
- Bourdieu, P. (1997). *Méditations Pascaliennes*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. (2002). *Les conditions sociales de la circulation internationale des idées. Actes de la Recherche en Science Sociales*, 145, 3-8.
- Bourdieu, P. (2010). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. N. Ökten (Çev.). 4. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Büyükgümüş, A. (2012). Türkçe’de Pierre Bourdieu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 25, 113-122.
- Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (Ed.) (2007). *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi*. İstanbul: İletişim.
- Gorski, P. (2013), Bourdieu as a theorist of change. *Bourdieu and historical analysis* içinde (s. 1-19), London: Duke University.
- Karaca, Z. (2007). *Raymond Queneau’nun “Zazie Dans Le Metro” romanının Türkçe çevirisinin toplumsal bağlamda eleştirisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Kovankaya, İ. E. (2009). *Being a worker in a small scale industry zone: Terazidere*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme hükmetmek: Bourdieu sosyolojisinde toplum ve bilim. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 25, 85-103.
- Löfgren, K. (2007). Pierre Bourdieu, mütakabiliyet analizi ve istatistik eğitimi. *Ocak ve zanaat içinde* (s. 255-274), İstanbul: İletişim.

Ökten Gülsoy, N. (2012). Cezayir deneyiminin Pierre Bourdieu'nün sosyolojik tahayyülüne etkileri: Bilimsel bir habitusun doğuşu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 25, 1-31.

Özatalay, C. (2012). Ekonomi teorisi ile ilişkisi içinde Bourdieu: Bir komprador mu, bir eleştirmen mi?. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 25, 57-83.

Özkul, B. (2009). *Tanzimat Döneminde Tercüme Odasında Yetişen Bir Çevirmen-Aydın: Ahmet Vefik Paşa*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Bölümü.

Özsöz, C. (2009). *Pierre Bourdieu sosyolojisi ve simgesel şiddet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Şahin, M. M. (2007). *Edebiyatın sosyolojisi: Metin, tarih, dünya*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Şimşek, F. (2010). *Yaşam tarzı haberciliğinin gelişimi ve statü oluşumuna etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Timur, T. (2007). *Marksizm, insan ve toplum: Balibar, Seve, Althusser, Bourdieu*. İstanbul: Yordam.

Tokman, H. E. (2009). *Yaşam tarzı gazeteciliğinin anaakım medyada incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.

Uca, O. (2010). *Refleksif sosyolojide yapı eylem etkileşimine yönelik bir örnek olay araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Uçar, A. (2007). *1950'ler Türkiye'sinde edebiyat dergiciliği, poetikalar ve politikalar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü.

Ümit, E. (2006). *Kentte suçla karışmış çocuklarda toplumsal ortam ve ceza ehliyeti araştırmaları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

Yel, A. M. (2007). Bourdieu ve din alanı: Sermaye, iktidar, modernlik. *Ocak ve zanaat içinde*. İstanbul: İletişim.

Yılmaz, B. (2010). *1950-1960 döneminde Türkiye'de kadının giyinme davranışının dönüşümü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı.

Ek 1: Bourdieu'nün Eserlerinin Tematik Tasnifi**Sosyolojik Teori:**

Raisons pratiques (1994), Questions de sociologie (1980), Choses dites (1987), Réponses pour une anthropologie réflexive (1992), Le Sens pratique (1980), "Espace sociale et pouvoir symbolique", "The Forms of Capital", Esquisse d'une theorie de la pratique (1972)

Sosyal Farklılaşma/Tabakalaşma:

La Distinction (1979), La Reproduction (1970), "Espace sociale et genèse des classes", La Domination masculine (1998)

Kültürel Üretim:

Les Règles de l'art (1992), Langage et pouvoir symbolique (2001), The Field of Cultural Production (1993), L'Ontologie politique du Martin Heidegger (1988), Les usages sociaux de la science (1997), L'amour de l'art (1966), Ce que parler veut dire (1982)

Eğitim:

Les Héritiers (1964), Homo Academicus (1984), La Noblesse d'État (1989)

Kamusal Müdahale:

Sur la télévision (1996), Contrefeux 1-2 (1998)

Epistemoloji:

Le Métier de sociologue (1968), Méditations Pascaliennes (1997), Science de la science et réflexivité (2001)

Siyaset-Ekonomi:

Sur l'État (2012), "Rethinking the State", Les structures sociales de l'économie (2000), La Misère du monde (1993)

Cezayir:

Sociologie de l'Algérie (1958), Travail et Travaileurs en Algérie (1964), Le Déracinement (1964), Algérie 60 (1977)

Ek 2. Bourdieugil Kavramların Türkiye Bilimsel Üretim Alanındaki Kullanım Oranları (Yüzde olarak)

	Ampirik Araştırma	Teori Tanıtım	Teori Tartışma	Teori Uygulama	Genel Toplam	Bütün Kullanımların Kavramlara Göre Dağılımı
Alan	46,2	16,9	26,2	10,8	100	13,6
Habitus	51,9	15,6	22,1	10,4	100	16,1
Sermaye	45,0	17,5	32,5	5,0	100	8,4
Pratik/Eylem	32,0	12,0	40,0	16,0	100	5,2
Kültürel Sermaye	71,4	9,5	9,5	9,5	100	8,8
Sosyal Sermaye	70,8	12,5	12,5	4,2	100	5,0
Ekonomik Sermaye	63,6	13,6	18,2	4,5	100	4,6
Simgesel Sermaye	55,6	11,1	22,2	11,1	100	7,5
Simgesel Şiddet	29,2	12,5	37,5	20,8	100	5,0
Simgesel İktidar	8,3	41,7	33,3	16,7	100	2,5
Doxa	22,2	16,7	38,9	22,2	100	3,8
Illusio	33,3	16,7	50,0	0,0	100	1,3
Sosyal Uzam	71,4	14,3	14,3	0,0	100	1,5
Yaşam Tarzı	88,9	11,1	0,0	0,0	100	1,9
Beğeni/Zevk	70,0	10,0	10,0	10,0	100	4,2
Sınıf	56,0	4,0	32,0	8,0	100	5,2
Düşünümsellik	33,3	33,3	26,7	6,7	100	3,1
İlişkiselik	27,3	27,3	27,3	18,2	100	2,3
Toplam	50,2	15,1	24,5	10,3	100	100